

AGNESE BIČEVSKA
ALEKSEJS MEĻIHOVS
KRISTA KALNBĒRZIŅA

UZKRĀJUMI LATVIJĀ

DISKUSIJAS MATERIĀLS

1. 2009

SATURS

Kopsavilkums	2
Ievads	3
1. Latvijas uzkrājumi starptautiskā kontekstā	4
2. Latvijas uzkrājumi sektoru dalījumā	10
2.1. Nefinanšu sabiedrības	11
2.2. Mājsaimniecības	13
2.3. Mājsaimniecību uzkrājumu veidošanas paradumu mikroekonomiskā analīze	18
2.4. Finanšu sabiedrības un valdība	27
Secinājumi	30
Pielikumi	32
Literatūra	35

SAĪSINĀJUMI

CSP – Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde
EK – Eiropas Komisija
EMS – Ekonomikas un monetārā savienība
ES – Eiropas Savienība
ES15 – valstis, kuras ietilpa ES pirms 01.05.2004.
FKTK – Finanšu un kapitāla tirgus komisija
IKP – iekšzemes kopprodukts
NATO – Ziemeļatlantijas Līguma organizācija (*North Atlantic Treaty Organisation*)
OECD – Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (*Organisation for Economic Co-operation and Development*)
PPS – pirktpējas standarts (*purchasing power standard*)

KOPSAVILKUMS

Ilgtspējīgas valsts sociālekonomiskās politikas pamats ir augsts uzkrājumu līmenis. Tomēr uzkrājumu palielināšana nav pašmērķis. Uzkrājumu veidošanas process jāanalizē, ņemot vērā vairākus ar to saistītus aspektus. Šā pētījuma mērķis ir detalizēta un visaptveroša uzkrājumu Latvijā analīze un to vērtējums pasaules kontekstā. Īpaša uzmanība pievērsta mājsaimniecību uzkrājumiem un to veidošanas paradumiem, kas ekonometriski pētīti, izmantojot unikālu Latvijas mājsaimniecību mikrodatu avotu – mājsaimniecību budžeta pētījumus.

Atslēgvārdi: uzkrājumi, mājsaimniecību uzkrājumu veidošanas paradumi, mikrodati, šķērsriezuma modelis

JEL klasifikācija: C21, D12, D14, E21, O16

Pētījumā izteiktie secinājumi atspoguļo autoru – Latvijas Bankas Monetārās politikas pārvaldes darbinieku – viedokli, un autori uzņemas atbildību par iespējamām pieļautajām neprecizitātēm.

IEVADS

Pēdējā laikā daudzās pasaules valstīs, lai nodrošinātu ilgtspējīgu sociālekonomisko politiku, īstenoti dažādi uzkrājumu veicināšanas pasākumi. Tomēr uzkrājumu palielināšana ilgtspējīgas sociālekonomiskās politikas īstenošanas un nodrošināšanas kontekstā nav pašmērķis un jāņem vērā arī daudzi citi aspekti. No vienas puses, sabalansēta tekošā ārējā saldo veidošanai ir svarīga nozīme ārējā līdzsvara uzturēšanā un finansiālās ievainojamības risku mazināšanā. No otras puses, uzkrājumu un aizņēmumu izmantošana ieguldījumiem augstākas pievienotās vērtības preču ražošanā un produktivitātes paaugstināšana rada priekšnosacījumus ieņēmumu kāpumam nākotnē.

Pētījuma mērķis ir detalizēti analizēt uzkrājumu veidošanos un nozīmi Latvijas tautsaimniecībā līdz 2008. gadam (sektoru dalījumā – līdz 2007. gadam). Perioda ilgumu nosaka pētījuma sagatavošanas laikā nepieciešamajā dalījumā pieejamā statistiskā informācija. Autori īpašu uzmanību veltījuši mājsaimniecību uzkrājumiem un to veidošanas paradumiem. Ar ekonometrisko metožu palīdzību noteikts mājsaimniecību uzkrājumu veidošanas mehānisms Latvijā, pamatojoties uz mikrodatiem. Ekonometriskās izpētes mērķis ir novērtēt dažādu Latvijas mājsaimniecību iezīmju ietekmi uz uzkrāšanas paradumiem, balstoties uz CSP veiktajiem Latvijas mājsaimniecību budžeta 2005. un 2006. gada apsekojumiem. Mājsaimniecību uzkrājumi tiek skaidroti ienākumu un dažādu mājsaimniecības raksturojošo mainīgo (demogrāfija, ģeogrāfija, vidējais izglītības līmenis, īpašumā esošās ilglietojuma preces u.c.) kontekstā.

Latvijā šāda ekonometriskā izpēte svarīga dažādu iemeslu dēļ. Pirmkārt, mājsaimniecību uzkrājumi potenciāli var sniegt lielu ieguldījumu nacionālajos uzkrājumos, tāpēc mājsaimniecību uzkrājumu veidošanas paradumu izprašana var palīdzēt izskaidrot tautsaimniecības attīstības tendences. Otrkārt, Latvijas attīstībai nepieciešamas būtiskas kapitāla investīcijas, un uzkrājumi ir veids nepieciešamo iekšzemes investīciju apjoma nodrošināšanai, nepasliktinot valsts ārējo sabalansētību. Visbeidzot, mājsaimniecību uzkrājumi ir svarīgi no finanšu stabilitātes viedokļa. Tiek nodrošināta ienākumu sadale, veidojot uzkrājumus straujas izaugsmes periodā, lai tos tērētu lēnākas attīstības posmos. Tādējādi uzkrājumi nodrošina mājsaimniecību finanšu stabilitāti ekonomiskās lejupslīdes posmā, labvēlīgi ietekmējot gan ekonomisko attīstību, gan banku sektora stabilitāti.

Pētījuma 1. nodaļā aplūkoti Latvijas uzkrājumi salīdzinājumā ar Eiropas valstīm un analizēts to nozīmīgums ārējās tautsaimniecības sabalansētībā. 2. nodaļā Latvijas uzkrājumi analizēti sektoru dalījumā, īpašu uzmanību pievēršot mājsaimniecību uzkrājumiem. Pamatojoties uz mikrodatiem, ar ekonometriskām metodēm analizēts mājsaimniecībā uzkrājumu veidošanas mehānisms. Noslēgumā sniegti autoru secinājumi.

1. LATVIJAS UZKRĀJUMI STARPTAUTISKĀ KONTEKSTĀ

Daudzās pasaules valstīs īpaši aktuāla ir kopējo uzkrājumu veidošanas veicināšana, īstenojot atbilstošu ekonomisko un sociālo politiku. Tomēr uzkrājumu un investīciju palielināšana, kā arī pozitīvas uzkrājumu un investīciju starpības (tekošais ārējais saldo; sk. 1. att.) veidošana nav pašmērķis. Valsts politikai jābūt ekonomiski un sociāli pamatotai, ilgtspējīgai un atbilstošai ekonomiskās attīstības ciklam, t.i., labvēlīgā ekonomiskajā situācijā jāveido uzkrājumi, lai ekonomiskās lejupslīdes periodā būtu iespējas stimulēt tautsaimniecības attīstību. Jāņem vērā arī daudzi citi aspekti. No vienas puses, sabalansēta tekošā ārējā saldo veidošanai ir svarīga nozīme ārējā līdzsvara uzturēšanā un finansiālās ievainojamības risku mazināšanā. No otras puses, uzkrājumu un aizņēmumu izmantošana ieguldījumiem augstākās pievienotās vērtības preču ražošanā un produktivitātes paaugstināšana rada priekšnosacījumus ieņēmumu kāpumam nākotnē.

1. attēls

Uzkrājumu un investīciju sakarības

Bruto ietaupījumi (uzkrājumi)
—
Kopējā kapitāla veidošana (investīcijas)
=
Tekošais ārējais saldo (tekošā konta pārpalikums(+)/deficīts(—))
+
Neto kapitāla pārvedumi
=
Neto aizdevumi (+) / neto aizņēmumi (—)

Pētnieki un analītiķi nekad nespēs vienoties par personiskajām vai valsts politikas prioritātēm ekonomiskos un sociālos procesus ietekmējošos lēmumos par nozaru attīstību, nodarbinātību, ienākumu pārdali (nodokļiem, subsīdijām, pabalstiem, dividendēm), patēriņu, uzkrāšanu, investīcijas, aizņemšanos vai aizdošanu utt. Arī individuālo lēmumu pieņemšanu vienmēr noteiks attiecīgās prioritātes: vai nekavējoties dot priekšroku dzīves kvalitātes līmeņa uzlabošanai, palielinot galapatēriņa izdevumus vai iegādājoties mājokli, vai ieguldīt brīvos vai aizņemtos līdzekļus kādā ražotnē, cerot uz peļņu nākotnē, vai palielināt noguldījumus vecumdienām vai bērnu izglītībai.

Visi šie lēmumi ietekmē tautsaimniecības attīstību. Augot darbaspēka un kapitāla mobilitātei, nozīmīgāka kļūst arī saikne ar ārējo sektoru. Labāks priekšstats par valsts galvenajiem ekonomiskās attīstības virzieniem un tautsaimniecības dalībnieku uzvedību gūstams, analizējot makroekonomiskos rādītājus sektoru dalījumā. Šie sektori veidoti, ņemot vērā atšķirīgos tautsaimniecības dalībniekus (galvenās darbības un funkcijas): finanšu sabiedrības (finanšu starpniecība), nefinanšu

sabiedrības (preču ražošana un nefinanšu pakalpojumu sniegšana), valdība (nacionālā ienākuma un bagātības pārdale) un mājsaimniecības¹ (galapatēriņš).

Kopējo uzkrājumu² jeb bruto ietaupījumu līmeni valstī un ar uzkrāšanu saistītos lēmumus var ietekmēt tieši vai netieši faktori: ekonomiskās attīstības cikls, rīcībā esošie ienākumi, uzkrātā bagātība, nepieciešamās investīcijas, nākotnē prognozējamais ienākumu un cenu līmenis, nefinanšu un finanšu investīciju ienesīgums, valūtas kurss, noguldījumu un aizņēmumu procentu likmes, nodokļi, sociālā attieksme pret uzkrājumiem un tradīcijas, ienākumu sadale, iedzīvotāju dzimuma un vecuma struktūra³ u.c. Daudzus šos faktorus lielā mērā ietekmē valsts sociālā un ekonomiskā politika, noteiktos periodos nosakot konkrētus fiskālās un monetārās politikas mērķus.

Latvijā kopējie uzkrājumi 2003.–2007. gadā veidoja vidēji 19.2% no IKP, un salīdzinājumā ar citām Eiropas valstīm tas ir vidējs līmenis. Tiesa, strauji augošais privātais patēriņš jau 2006. gadā noteica būtisku uzkrājumu līmeņa kritumu Latvijā (no 21.9% no IKP 2005. gadā līdz 17.2% no IKP 2006. gadā). Strauji samazinoties IKP pieauguma tempam un pasliktinoties prognozētās attīstības novērtējumam, 2007. gada beigās tautsaimniecības dalībnieki sāka ierobežot izdevumus, tādējādi uzkrājumu līmenis gadā kopumā palielinājās līdz 17.9% no IKP (2008. gada 4. ceturksnī – 26.8% no IKP).

Pusei pētījumā ietvertu Eiropas valstu⁴ (sk. 2. att.) kopējo uzkrājumu līmeņa izkliede ir samērā neliela – 5 procentu punktu amplitūdā (19–24% no IKP). Savukārt, aplūkojot uzkrājumus sektoru dalījumā, atšķirības ir visai būtiskas.

Valstīs ar zemāku ienākumu līmeni (sk. 2. un 3. att.) nefinanšu sabiedrību bruto ietaupījumu un investīciju (kopējā kapitāla veidošanas) līmenis proporcionāli visbiežāk ir augstāks, bet mājsaimniecību uzkrājumu līmenis – zemāks. Piemēram, aplūkotajā periodā Bulgārijā IKP pēc PPS uz vienu iedzīvotāju vidēji bija tikai 35.0% no ES valstu vidējā IKP pēc PPS uz vienu iedzīvotāju (zemākais rādītājs) un mājsaimniecību uzkrājumi katru gadu būtiski saruka, vienlaikus palielinoties nefinanšu sabiedrību uzkrājumiem (tāda situācija bija arī Rumānijā).

¹ Ērtības labad mājsaimniecības bieži tiek apvienotas ar bezpeļņas organizācijām (sabiedriskās, reliģiskās, labdarības organizācijas, sporta federācijas u.c.). Arī šajā pētījumā minētais mājsaimniecību sektors ietver bezpeļņas organizācijas.

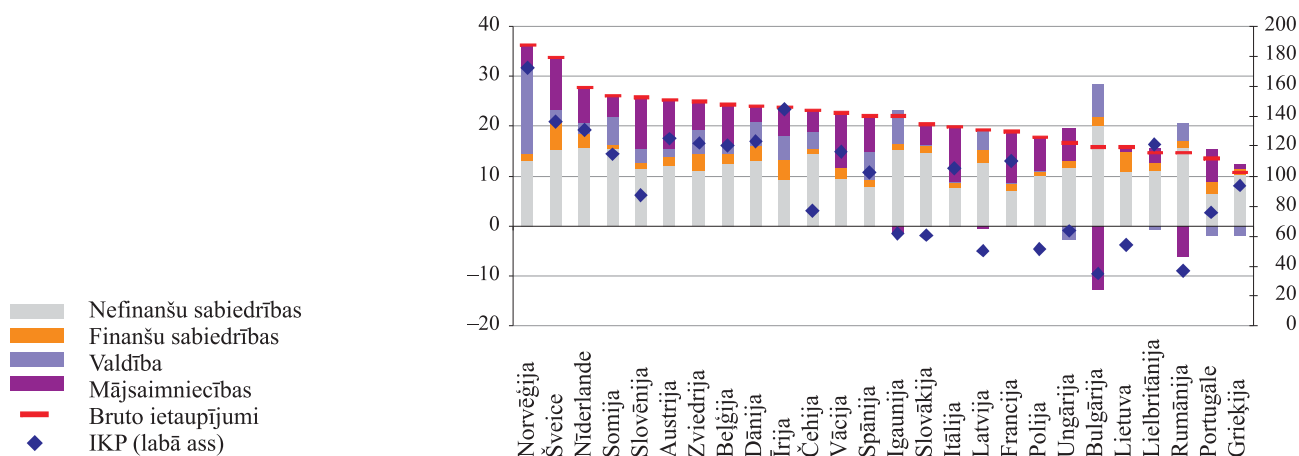
² Tā nacionālā izmantojamā ienākuma daļa, ko neizmanto galapatēriņa izdevumiem.

³ Saskaņā ar dzīves cikla hipotēzi (*Life Cycle Hypothesis*) jauniešiem un veciem cilvēkiem ir augstāka vidējās patēriņš tieksme, tātad iedzīvotāju vecuma struktūra var ietekmēt valsts kopējos uzkrājumus. Tomēr kopējos ienākumus var ietekmēt arī nodarbinātības rādītāji (bezdarba un demogrāfiskās noslodzes līmenis, sieviešu dalība darba tirgū) un darbaspēka pārmaiņas.

⁴ 2.–5. attēlā ietverti Austrijas, Beļģijas, Bulgārijas, Čehijas, Dānijas, Francijas, Grieķijas, Igaunijas, Itālijas, Īrijas, Latvijas, Lielbritānijas, Lietuvas, Nīderlandes, Norvēģijas, Polijas, Portugāles, Rumānijas, Slovākijas, Slovēnijas, Somijas, Spānijas, Šveices, Ungārijas, Vācijas un Zviedrijas dati (5. attēlā nav ietverti Šveices dati).

2. attēls

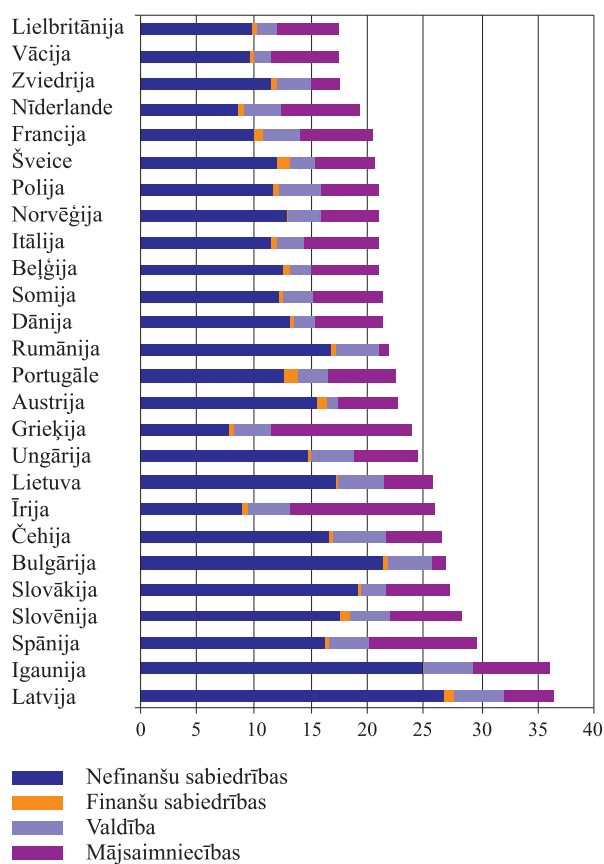
**Bruto ietaupījumi (% no IKP) un IKP pēc PPS uz vienu iedzīvotāju (% no ES valstu vidēja)
2003.–2007. gadā⁵**

Avots: Eurostat.

3. attēls

Kopējā kapitāla veidošana (vidēji 2003–2007; % no IKP)

Avots: Eurostat.

⁵ Dati atbilstoši pieejamajai statistikai: vairākām valstīm nav sektoru kontu sistēmas. Pēdējais periods, par kuru pieejami dati institucionālo sektoru dalījumā, gandrīz visos gadījumos ir par 2007. gadu.

Līdzīga situācija vērojama arī Baltijas valstīs, kurās salīdzinājumā ar citām valstīm ir īpaši augsts nefinanšu sabiedrību kopējā kapitāla veidošanas un neto aizņēmumu līmenis. Tam varētu būt divi galvenie izskaidrojumi.

Korporatīvo uzkrājumu palielināšana produktīvās kapacitātes paaugstināšanas nolūkā īpaši aktuāla ir valstīs ar zemākiem ienākumiem un valstīs, kas atrodas pārveides procesā, īpaši, ja jāveic nozīmīga un ilgstoša tautsaimniecības pārstrukturizācija. Šādā situācijā ienākumu līmenis ir samērā zems un nespēj nodrošināt uzkrājumus investīciju uzturēšanai vajadzīgajā līmenī, tāpēc parasti nepieciešama ārvalstu finanšu līdzekļu piesaiste, kas vismaz īstermiņā rada tekošā konta deficītu.

Eiropas valstu iedzīvotāju ienākumiem pakāpeniski izlīdzinoties, valstīs ar sākotnēji zemākiem ienākumiem attiecīgi zemāks ir arī mājsaimniecību galapatēriņa izdevumu līmenis. Kamēr netiks sasniegts noteikts labklājības līmenis, tikmēr vairākumā gadījumu mājsaimniecības vispirms vēlēties palielināt patēriņu, nevis veidot uzkrājumus vecumdienām vai "nebaltai dienai". Tāpēc likumsakarīgi, ka mājsaimniecību uzkrājumi šajās valstīs ir krietni zemāki nekā valstīs ar samērā augstu ienākumu līmeni uz vienu iedzīvotāju.

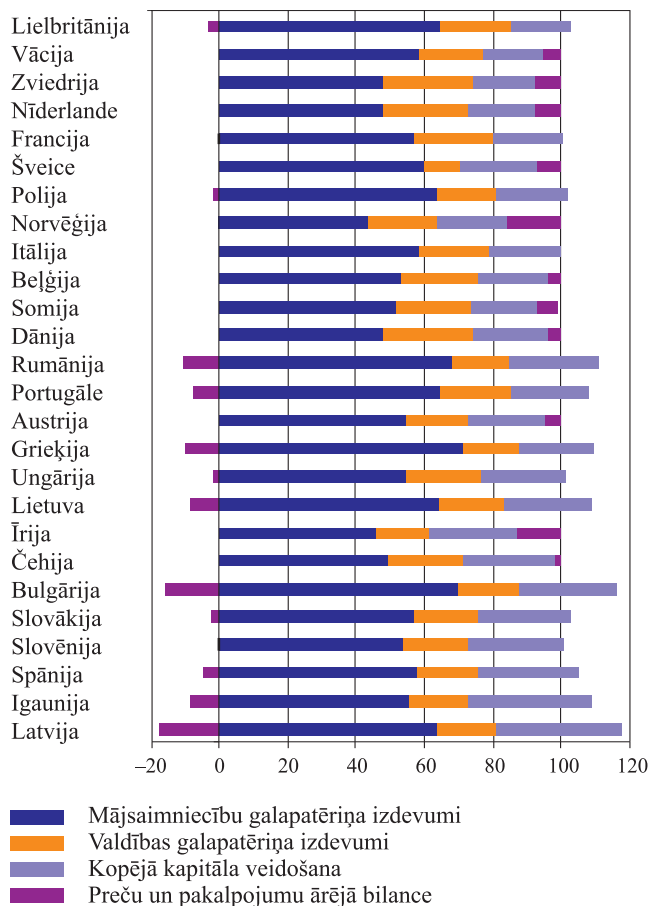
Papildus varētu minēt vēl citus faktoros, kas var ietekmēt rīcībā esošos ienākumus sektoru dalījumā, piemēram, nodokļu slogu darba devējam un darba ņēmējam, ienākumu sadalīšanu starp darba devēju un darba ņēmēju, kur ietekme ir arī arodbiedrību aktivitātēm.

Tā, piemēram, gan uzkrājumu apjoma, gan tā sektoru dalījuma ziņā 2003.–2007. gadā īpaši atšķirīga bija Norvēģija (sk. 2. att.). Bruto ietaupījumu līmenis šajā valstī ir ļoti augsts (vidēji 36.2% no IKP), turklāt tieši aplūkotā perioda pēdējos gados tas strauji auga. Iespējams, to noteica divi galvenie iemesli – naftas cenu kāpums pasaulē un fiskālā politika. Norvēģijai, kas ir trešā lielākā naftas eksportētājvalsts pasaulē, naftas cenu pieaugums palielināja ienākumus. Savukārt fiskālās politikas mērķis – veidot valsts konsolidētā kopbudžeta finansiālās bilances pārpalikumu – mudināja veidot valdības sektora uzkrājumus.

Investīciju līmenis Latvijā, tāpat kā citās attīstības valstīs, aplūkotajā periodā bija viens no augstākajiem, vienlaikus liecinot, ka citās valstīs bija augstāks galapatēriņa un/vai neto eksporta līmenis (sk. 4. att.). Aplūkojot iekšzemes pieprasījuma datus, redzams, ka Skandināvijas valstīs valsts pārvaldes iestāžu galapatēriņa izdevumu līmenis ir augstāks nekā citur. Tas saistīts ar šo valstu ekonomisko politiku, kur visai svarīga nozīme ir valsts sektora līdzdalībai tautsaimniecības procesos un spēcīgajai sociālajai politikai (augsti sociālie pabalsti, valsts apmaksāti izglītības un medicīnas pakalpojumi u.c.).

4. attēls

IKP izlietojums (vidēji 2003–2007; % no IKP)

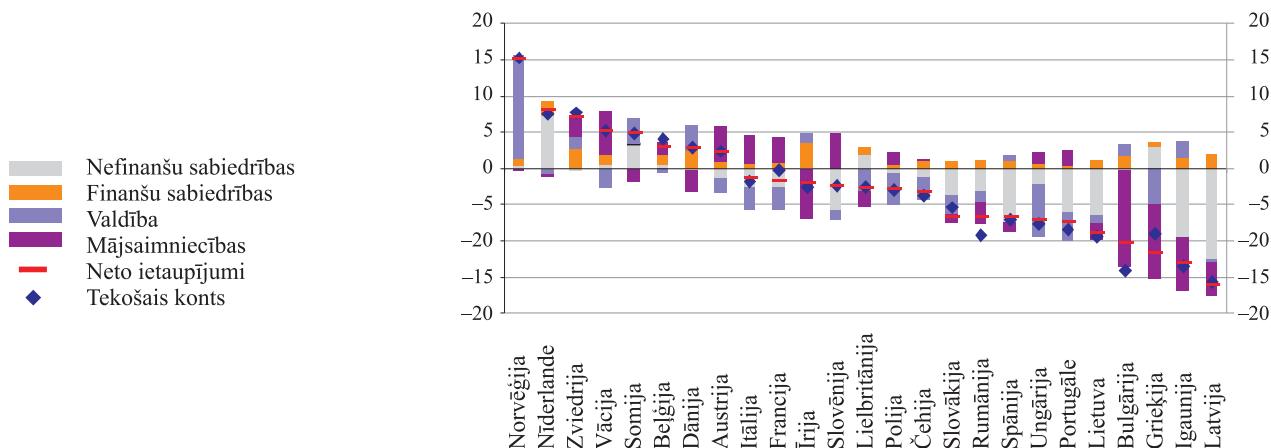
Avots: Eurostat.

Nacionālo uzkrājumu un iekšzemes investīciju starpība veido tekošā konta pārpalikumu vai deficītu. Tātad, ja kopējo uzkrājumu līmenis nav pietiekams investīciju plānu īstenošanai, jāaizņemas no citām valstīm. Savukārt, ja uzkrājumi ir augstāki, nekā nepieciešams nefinanšu investīcijām, veidojas finanšu līdzekļu pārpalikums.

Lielākā daļa Eiropas valstu ir neto aizņēmējas (sk. 5. att.), turklāt sasniedzot ievērojamu tekošā konta deficīta līmeni. Jāuzsver, ka iekšējā un ārējā sektora disproporcijas starp valstīm palielinās. Ekonomisti lēš, ka valstu tekošā ārējā saldo straujās pārmaiņas atspoguļo finansiālās globalizācijas tendences un augošu kapitāla mobilitāti, piemēram, ārvalstu tiešo investīciju plūsmu veidā.

5. attēls

Neto aizdevumi/aizņēmumi un tekošais ārējais saldo⁶ (vidēji 2003–2007; % no IKP)

Avots: Eurostat.

Straujā Latvijas ārējās tirdzniecības bilances pasliktināšanās aplūkotā perioda pēdējos trijos gados, tekošā konta deficītam pārsniedzot 20% no IKP, jau 2006. gadā pārliecinoši izvirzīja Latviju "līderpozīcijās" Eiropas valstu vidū. Tāpēc Latvijas maksājumu bilances tekošā konta deficīts 2003.–2007. gadā vidēji bija augstākais Eiropā. 2007. gada 2. pusgadā sākoties ekonomiskās izaugsmes lejupslīdes ciklam, būtiski samazinājās ilglietojuma un kapitālpriekšpieprasījums, nosakot strauju importa apjoma kritumu. Pasaules tautsaimniecības attīstības palēnināšanās ietekmē 2008. gada 2. pusgadā saruka arī Latvijas eksports, tomēr straujāka importa samazinājuma dēļ 2009. gada 1. ceturksnī tekošā konta saldo pirmo reizi kopš 1995. gada 4. ceturkšņa kļuva pozitīvs.

⁶ Neto aizdevumu/aizņēmumu un tekošā ārējā saldo starpību veido neto kapitāla pārvedumi, kuru apjoms parasti ir samērā neliels. Latvijā neto kapitāla pārvedumu galvenā sastāvdaļa ir EK asinājumi.

2. LATVIJAS UZKRĀJUMI SEKTORU DALĪJUMĀ

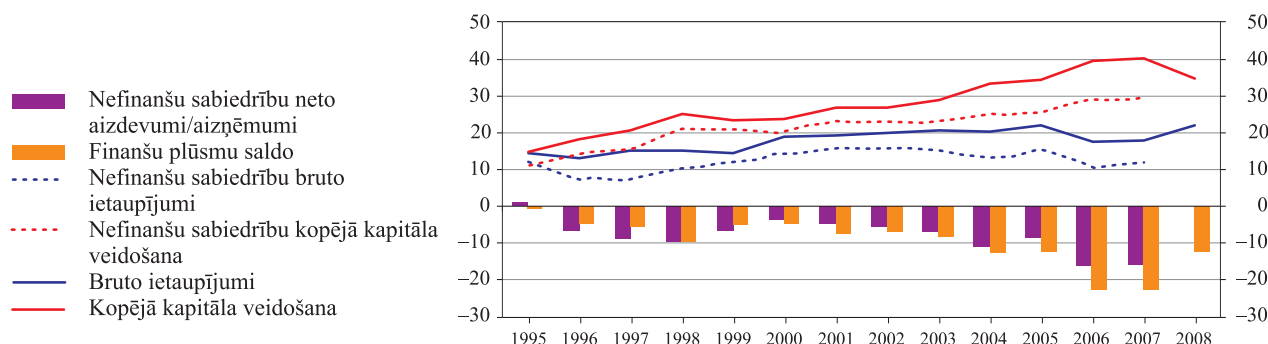
Lai vērtētu pašreizējo situāciju Latvijā – tautsaimniecības attīstību, uzkrājumu un investīciju līmeni un to ietekmējošos faktorus –, jāaplūko attiecīgo rādītāju dinamika 1995.–2007. gadā.

Latvijas bruto ietaupījumu līmenis pakāpeniski palielinājās no 14.6% no IKP 1995. gadā līdz 21.8% no IKP 2005. gadā. Savukārt nākamajos divos gados strauji augošais privātais patēriņš (2006. gadā reālais kāpums – 21.2% no IKP un 2007. gada 1. pusgadā – 23.3% no IKP) noteica strauju uzkrājumu līmeņa samazinājumu, tam sarūkot līdz 13.6% no IKP. 2007. gada beigās, krītoties kreditēšanas tempam un tautsaimniecības attīstībai pārejot no kāpuma fāzes uz lejupslīdes fāzi, tautsaimniecības dalībnieki sāka ierobežot izdevumus, tādējādi uzkrājumu līmenis 2008. gadā palielinājās līdz 22.1% no IKP.

Kopējā kapitāla veidošanas līmenis Latvijā bija ļoti augsts – pēdējos 10 gados tā kāpums bija straujāks par nacionālo uzkrājumu pieaugumu. 1995. gadā uzkrājumi sedza 97.5% no investīcijām, bet 2007. gadā – tikai 43.4%. Tādējādi Latvijas tekošais ārējais saldo ilgstoši bija negatīvs, un 2006. un 2007. gadā tekošā konta deficīts palielinājās īpaši strauji. No vienas puses, augstais kopējo investīciju līmenis Latvijā vērtējams pozitīvi, jo tas nepieciešams kapitāla atjaunošanai, ražošanas paplašināšanai un diversificēšanai, pārejai no darbietilpīgas tautsaimniecības uz zināšanu ietilpīgu tautsaimniecību, kā arī produktivitātes paaugstināšanai, tādējādi panākot dabisku konvergenci uz augstāku kapitāla līmeni. No otras puses, ietilgušais maksājumu bilances tekošā konta deficīts pastiprināja valsts tautsaimniecības ievainojamības riskus, tāpēc Latvijas ekonomiskā lejupslīde ir dziļāka nekā tad, ja iepriekš būtu izveidots "drošības spilvens" uzkrājumu veidā.

6. attēls

Tautsaimniecības un nefinanšu sabiedrību bruto ietaupījumi, kopējā kapitāla veidošana un neto aizdevumi/aizņēmumi (% no IKP)

Avots: Eurostat.

Sektoru dalījumā ir ļoti cieša sakarība starp Latvijas tekošā ārējā saldo un nefinanšu sabiedrību neto aizdevumu/aizņēmumu pārmaiņām (sk. 6. att.). Tas nozīmē, ka uzkrājumu un investīciju pārmaiņas un to starpība Latvijā galvenokārt atkarīga no nefinanšu sabiedrību rādītāju pārmaiņām, tos veidojošajām sastāvdaļām un ietekmējošajiem faktoriem. Saskaņā ar OECD pētījumiem (13) šādas kopsakarības vērojamas lielākajā daļā pasaules valstu. Savukārt starp mājāsaimniecību un nefinanšu sabiedrību neto aizņēmumu pārmaiņām nav izteiktu kopsakarību, kas

ļautu secināt, ka arī uzkrājumu un investīciju lēmumus noteicošie faktori vai to ietekme atšķiras. Finanšu sabiedrības un valdība veic finanšu starpniecību un nacionālā ienākuma pārdali, un šo sektoru darbību nosaka arī citi faktori.

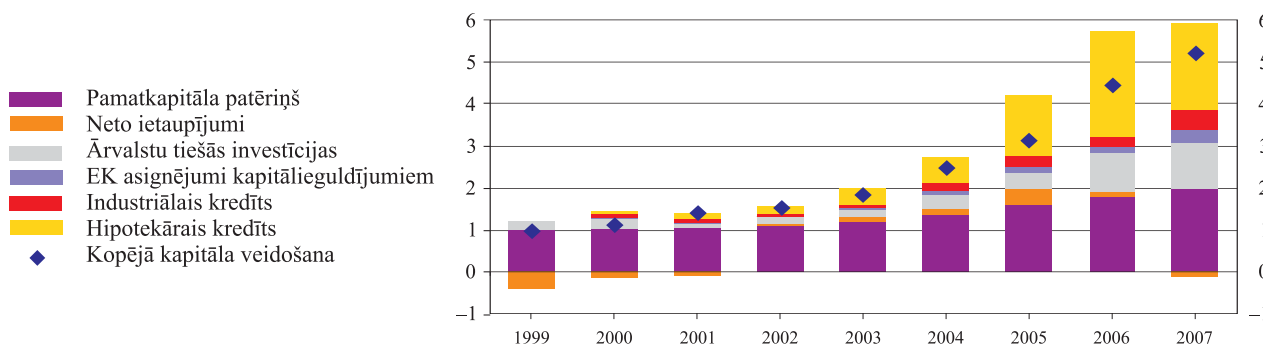
Tautsaimniecībā noris neskaitāmi procesi un darījumi, kas ir savstarpēji saistīti un ko ietekmē dažādi faktori, tāpēc nav iespējams aptvert visus uzkrājumus un investīcijas ietekmējošos faktorus un aplūkoti tikai nozīmīgākie no tiem.

2.1. Nefinanšu sabiedrības

Vērtējot kopējo uzkrājumu līmeni un investīciju finansējuma avotus, jāsecina, ka nacionālie uzkrājumi pašlaik pilnībā sedz tikai pamatfondu atjaunošanu, bet uzņēmumu attīstībai ietaupījumu nepietiek, tāpēc jāaizņemas. Par to liecina ļoti zemais vai dažos periodos pat negatīvais neto ietaupījumu (bruto ietaupījumi, neietverot pamatkapitāla patēriņu jeb amortizācijas atskaitījumus) līmenis (sk. 7. att.).

7. attēls

Nefinanšu investīciju finansējums (nominālās gada pārmaiņas; mljrd. latu)

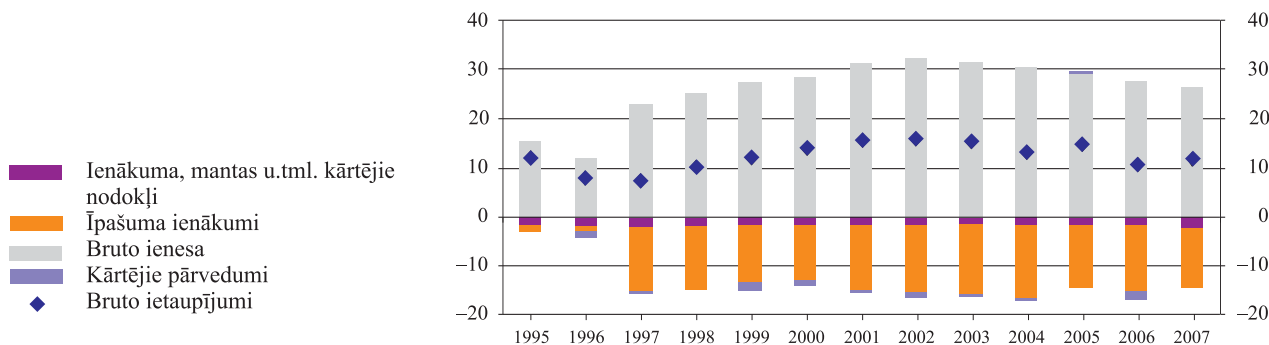
Avoti: Eurostat, FKTK un Latvijas Banka.

Nefinanšu sabiedrību bruto ietaupījumu līmenis kopš 1997. gada pakāpeniski palielinājās un ilgāku periodu (1999–2005) saglabājās samērā stabils (sk. 8. att.). Uzkrājumu līmenis 2006. gadā strauji saruka, un kritumu noteica vairāki faktori. No vienas puses, pieauga IKP bāze, straujāk par bruto ienesu (pamatkapitāla patēriņu un neto ienesu⁷) palielinoties citām IKP ienākumu aspekta pozīcijām, t.i., atlīdzībai nodarbinātajiem un ražošanas un importa nodokļiem. No otras puses, straujāk pieauga kārtējo pārvedumu apjoms ārējam sektoram un starptautiskā kapitāla ienākumu apjoms Latvijā. Jāpiebilst, ka daļa šo ienākumu reinvestēta Latvijas tautsaimniecībā ārvalstu tiešo investīciju veidā.

⁷ Neto ienesa jeb peļņa (izņemot amortizāciju), pirms tiek ņemti vērā īpašuma neto ienākumi (procenti, rente), kas neietekmē IKP apjomu. Attiecībā uz saņemamiem un maksājamiem procentiem par noguldījumiem, aizdevumiem un citiem līdzekļiem, IKP tiek ieskaitīti tikai netieši novērtētie finanšu starpniecības pakalpojumi.

8. attēls

Nefinanšu sabiedrību bruto ietaupījumu struktūra (neto pozīcijas; % no IKP)

Avots: Eurostat.

Runājot par citiem kopējā kapitāla veidošanas līmeni ietekmējošiem finansējuma avotiem Latvijā, jāmin starptautiskais kapitāls – ES fondu līdzekļi, ārvalstu tiešās investīcijas, kā arī iekšzemes banku piesaistītais finansējums (galvenokārt no mātesbankām ārvalstīs). Starptautiskā kapitāla ieplūdi veicināja zemākas resursu (īpaši darbaspēka) izmaksas, samērā stabila, droša un labvēlīga uzņēmējdarbības vide, kur daļēja ietekme ir arī dalībai ES un NATO, kā arī turpmākas straujas tautsaimniecības izaugsmes gaidas.

Ārvalstu tiešās investīcijas Latvijā 2006. un 2007. gadā palielinājās vidēji vairāk nekā par 1 mljrd. latu. Vēl straujāk pieauga iekšzemes banku piesaistītais finansējums no mātesbankām un sindicētie aizņēmumi no nerezidentu bankām. Kreditēšanas straujo attīstību veicināja plašāka kredītu pieejamība, ilgstoši negatīvās reālās kredītu procentu likmes un nekustamā īpašuma cenu kāpums⁸.

Hipotēku kredīts un industriālais kredīts tiek izsniegts ne vien ēku būvniecībai, kapitālpreču importam vai pamatlīdzekļu atjaunošanai, bet arī nekustamā īpašuma vai citu pamatlīdzekļu iegādei, tāpēc šo darījumu rezultātā notiek vienīgi īpašumtiesību maiņa, bet kopējais kapitāls nemainās. Tātad tikai daļa šo kredītu apjoma veido finansējumu kopējām nefinanšu investīcijām⁹. Daļa izsniegto kredītu apjoma var palielināt finanšu aktīvus vai tikt novirzīta patēriņam. Piemēram, mājokļa būvniecības gadījumā kredīta ņēmējs finansējumu var izlietot pakāpeniski. Savukārt pamatlīdzekļu pirkšanas vai pārdošanas gadījumā pieaugs pārdevēja finanšu aktīvi, kurus viņš var izlietot pēc saviem ieskatiem – patēriņam,

⁸ Daudzi pētījumi (piemēram, (9)) liecina, ka nekustamā īpašuma cenu pieaugums var būtiski veicināt ne tikai interesi par ieguldījumiem, bet arī stimulēt vai ierobežot galapatēriņu un uzkrājumus. Nozīmīgākie no šiem faktoriem varētu būt divi.

Pārdotās bagātības efekts (*realised wealth effect*) – nekustamā īpašuma cenu kāpums ietekmē nekustamā īpašuma īpašnieku turību, kas īpašuma pārdošanas gadījumā ļauj palielināt izdevumus un/vai uzkrājumus.

Nepārdotās bagātības efekts (*unrealised wealth effect*) – ja īpašnieks negrasās pārdot īpašumu, bet nekustamā īpašuma cenu kāpuma dēļ tā vērtība palielinājusies, īpašnieks jūtas "bagātāks" un vairāku īpašumu gadījumā arī mazāk pakļauts maksātnespējas riskiem, tāpēc īpašnieks atļaujas palielināt tēriņus un ir mazāk motivēts veidot finanšu uzkrājumus drošībai.

⁹ Pamatlīdzekļu pirkšanas un pārdošanas darījumi nosaka tikai sektoru un vienību aktīvu pārmaiņas, nevis kopējā kapitāla pārmaiņas.

investīcijām, noguldījumiem utt. Arī ārvalstu tiešās investīcijas ne vienmēr var tiešā veidā uzskatīt par kopējo investīciju finansējumu, jo tās veido ne tikai jaunradīti nefinanšu aktīvi (piemēram, uzcelta rūpnīca), bet arī kapitāla daļu pārpirkšana, nerezidentam iegādājoties tās no rezidenta.

Faktiskais ražošanas apjoms Latvijā 2006. un 2007. gadā pārsniedza potenciālo ražošanas apjomu¹⁰ (11) un radīja papildu spiedienu uz patēriņa cenu kāpumu, pasliktinot Latvijas konkurētspēju ārējos tirgos un tekošā konta deficītu.¹¹ Tas savukārt liek vērtēt tekošā konta deficīta ilgspējas problēmas. Pieļaujamais tekošā konta deficīta līmenis, kas neradītu ārējā sektora līdzsvara uzturēšanas un valsts maksātspējas problēmas, nav stingri noteikts. Tomēr Latvijas tekošā konta deficīta ilglaicīgums un augstais līmenis var radīt nopietnas bažas Latvijas tautsaimniecības maksātspējas jomā, īpaši, ja ekonomiskās attīstības lejupslīdes cikls būs ilgstošs. Situāciju atrisināt varētu galvenokārt valdības spēja attīstīt eksportu veicinošu struktūrpolitiku un konkurētspēju un nefinanšu sabiedrību spēja palielināt eksporta apjomu.

Tautsaimniecības straujo izaugsmi aplūkotā perioda pēdējos gados galvenokārt veicināja iekšzemes pieprasījums, stimulējot arī straujāku investīciju kāpumu uz iekšzemes pieprasījumu orientētajās nozarēs, īpaši operācijās ar nekustamo īpašumu, nomā un komercdarbībā un būvniecībā. Kaut arī lielākais apjoms investēts galvenajā eksporta nozarē – apstrādes rūpniecībā –, tomēr salīdzinājumā ar citām Eiropas valstīm šo ieguldījumu īpatsvars kopējās investīcijās ir samērā zems. Turklāt vairāk nekā puse šo līdzekļu ieguldīta pārtikas un koksnes ražošanā – nosacīti zemo tehnoloģiju nozarēs (produkcijai samērā neliela pievienotā vērtība). Šī nelabvēlīgā investīciju nozaru struktūra un zemā produktivitāte ir viens no galvenajiem Latvijas tautsaimniecības attīstības kavēkļiem.

2.2. Mājsaimniecības

Līdz ar ienākumu konvergenci ES valstu starpā strauji palielinājās arī mājsaimniecību rīcībā esošo ienākumu apjoms (sk. 9. att.). Kāpumu noteica vidējās darba algas, nodarbinātības, ārvalstīs strādājošo rezidentu saņemtā atalgojuma, kā arī izmaksāto sociālo pabalstu apjoma pieaugums. Atbilstoši ienākumu palielinājumam

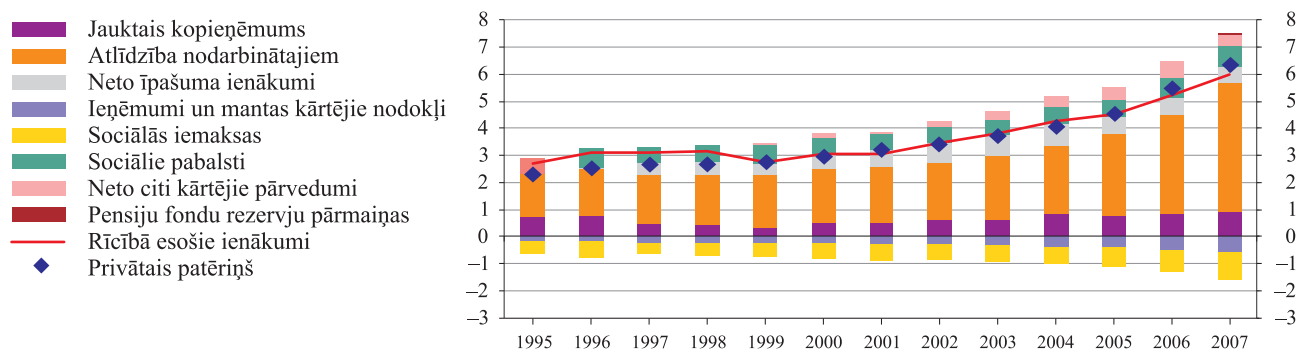
¹⁰ Izlaides starpība jeb ražošanas apjoma starpība starp tautsaimniecības faktisko un potenciālo ražošanas apjomu procentos pret potenciālo ražošanas apjomu. Potenciālais ražošanas apjoms tiek aprēķināts, pamatojoties uz tautsaimniecības izaugsmes tendenci. Pozitīva ražošanas apjoma starpība nozīmē, ka faktiskais ražošanas apjoms pārsniedz potenciālo ražošanas apjomu, un liecina par iespējamu inflācijas spiediena parādīšanos.

¹¹ OECD pētījumos, kas aptvēra vairākas pasaules valstis (13), ar paneļu regresiju palīdzību novērtētie koeficienti liecina, ka izlaides starpības palielināšanās par 1 procentu punktu no IKP saistīta ar nefinanšu sabiedrību neto aizņēmumu/aizdevumu samazināšanos par 0.5 procentu punktiem no IKP.

patērētāji kāpināja arī patēriņa izdevumus, turklāt tēriņu pieaugumu būtiski paaugstināja arī aizņemto līdzekļu izmantošana¹².

9. attēls

Mājsaimniecību ienākumu struktūra, rīcībā esošo ienākumu struktūra un privātais patēriņš (2000. gada vidējās cenas; mljrd. latu)

Avots: Eurostat.

Privāto patēriņu pēdējos gados papildus stimulēja vairāki faktori: patēriņa cenu kāpuma gaidas, iedzīvotāju nefinanšu aktīvu vērtības palielinājums, kā arī straujās tautsaimniecības izaugsmes radītais optimistiskais noskaņojums, kas varēja provocēt maldīgus priekšstatus par nākotnes ienākumu un nefinanšu aktīvu vērtības potenciālo pieaugumu.

Vērtējot uzkrājumu pārmaiņu dinamiku, redzams, ka krīžu periodos (banku krīze 1995. gadā un Krievijas finanšu krīze 1998. gada beigās un 1999. gada sākumā) uzkrājumu līmenis Latvijā bijis negatīvs. Lai gan rīcībā esošo ienākumu apjoms šajos periodos samazinājās, mājsaimniecības centās saglabāt patēriņu iepriekšējā līmenī, izmantojot iepriekšējo periodu uzkrājumus un/vai aizņēmumus. Piedevām finansiālā nestabilitāte atturēja iedzīvotājus veidot uzkrājumus. Iedzīvotāju ienākumu apjoma pieauguma tempa kritums 2001. gadā skaidrojams ar vidējās darba algas kāpuma tempa sarukumu, pensionāru skaita samazināšanos valstī, ko ietekmēja pensiju likumdošanas pārmaiņas (pensijas vecuma paaugstināšana) un demogrāfiskie faktori, tādējādi sociālo pabalstu īpatsvars ienākumos saruka. Turpmākajos gados šo pabalstu samazināšanos kompensēja neto īpašuma ienākumu un kārtējo pārvedumu pieaugums, ko veicināja darbaspēka emigrācija un ārvalstīs strādājošo rezidentu saņemtā atalgojuma kāpums.

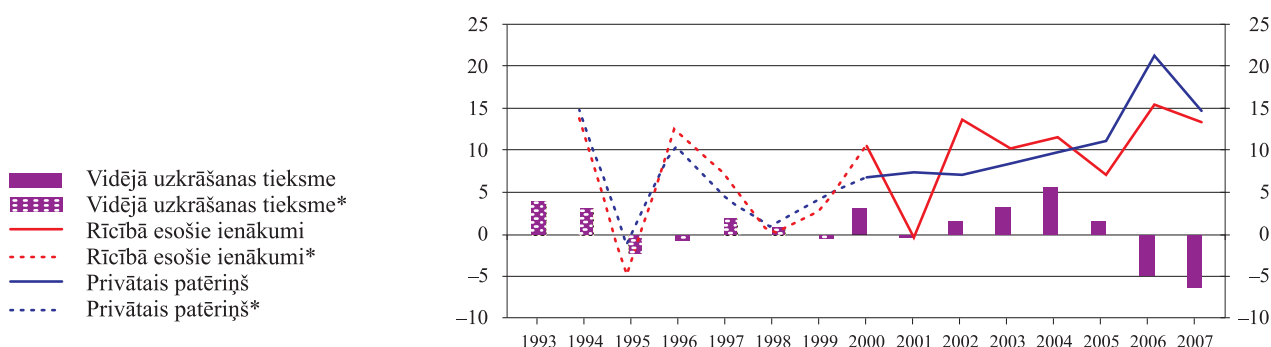
Kopumā jāsecina: līdz 2005. gadam iedzīvotāju uzkrāšanas paradumiem piemita lielāks vai mazāks pretcikliks, bet aplūkotā perioda pēdējos gados tie galvenokārt bija procikliski, jo augstā inflācija, dinamiskā kreditēšanas attīstība un

¹² Privātā patēriņa palielinājumu ietekmē gan patēriņa kredīts, gan hipotēku kredīts. Pirmkārt, ja hipotēku kredīts izlietots mājokļa būvniecībai vai kapitālajam remontam, pieaug faktiskā vai nosacītā īres maksa (starptautiskās salīdzināmības nolūkā tiek aprēķināta nosacītā īres maksa par īpašnieka apdzīvotām dzīvesvietām). Otrkārt, daļa no kopējā mājsaimniecību parāda procentu maksājumiem ir galapatēriņa izdevumu sastāvdaļa un daļa veido neto īpašuma ienākumus, kas samazina rīcībā esošo ienākumu apjomu. Treškārt, kredītņēmēji hipotēku kredītu dažkārt izmanto patēriņa preču iegādei.

pārlietu optimistiskās ienākumu prognozes provocēja vidējās patērēšanas tieksmes¹³ kāpumu un attiecīgi vidējās uzkrāšanas tieksmes¹⁴ sarukumu (sk. 10. att.). Tas nozīmē, ka iedzīvotāji ienākumu pieauguma apstākļos neveidoja uzkrājumus "nebaltai dienai", bet tieši otrādi – aizņemoties tērēja vairāk nekā nopelnīja.

10. attēls

Vidējā uzkrāšanas tieksme (% pret rīcībā esošajiem ienākumiem) un rīcībā esošo ienākumu un privātais patēriņš (2000. gada vidējās cenās; %)

* CSP dati pirms 2008. gada IKP metodoloģiskajām pārmaiņām (1993–2000).

Avots: Eurostat.

Strauji augošais privātais patēriņš noteica iedzīvotāju uzkrājumu krasu samazināšanos, un tas vienlaikus ar privāto investīciju kāpumu būtiski palielināja mājsaimniecību neto aizņemšanos (2007. gadā – gandrīz 8 procentu punkti no tekošā konta deficīta; sk. 11. att.). Mājsaimniecību parāda pieaugumu stimulēja kredītu pieejamība, finanšu sabiedrību reklāmas kampaņas, ko veicināja banku cīņa par tirgus daļām, nepietiekams dzīvojamais fonds¹⁵, patērētāju konfidences jeb patērētāju noskaņojuma indeksa kāpums, negatīvās reālās procentu likmes (sk. 12. att.) u.c. faktori. Parāda līmenis stabilizējās tikai 2007. gada 2. pusgadā, ierobežojot kreditēšanu un samazinoties patērētāju konfidencei.

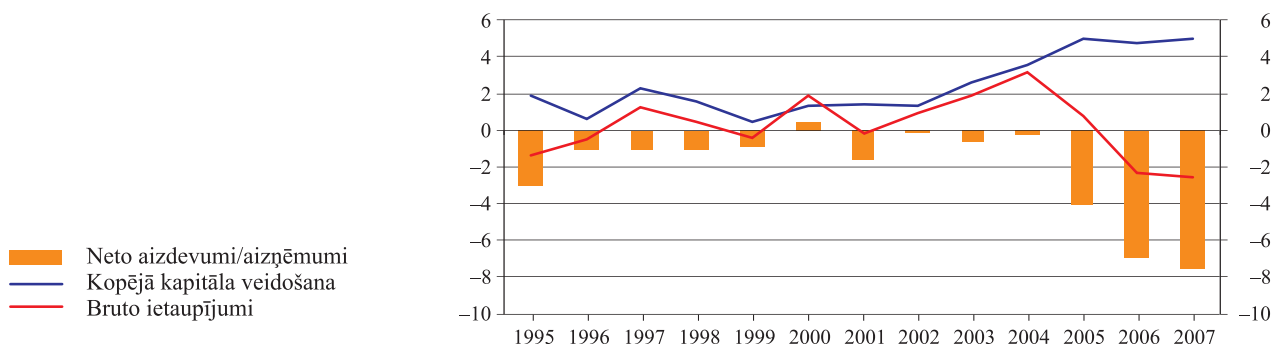
Līdztekus nefinanšu investīcijām (mājsaimniecību nefinanšu aktīvus galvenokārt veido mājokļi) mājsaimniecībām iespējams uzkrājumus izlietot finanšu investīcijām, turklāt finanšu aktīvi ir relatīvi likvīdāki un ļauj vairāk diversificēt riskus.

¹³ Vidējā patērēšanas tieksme tiek aprēķināta, dalot galapatēriņa izdevumus ar rīcībā esošajiem ienākumiem.

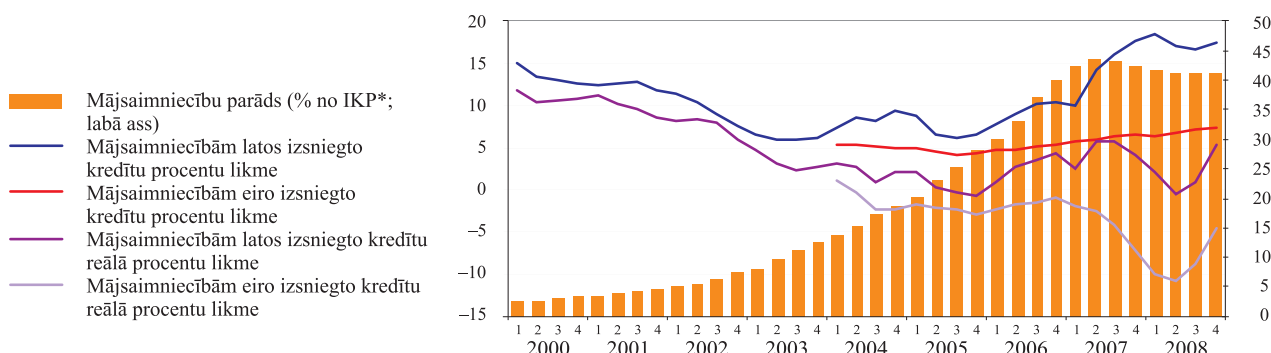
¹⁴ Vidējā uzkrāšanas tieksme tiek aprēķināta, dalot ietaupījumus ar rīcībā esošajiem ienākumiem.

¹⁵ Lai gan pēdējos gados mājsaimniecību nefinanšu investīciju apjoms būtiski auga, tomēr dzīvojamā platība uz vienu iedzīvotāju joprojām ievērojami atpaliek no vidējā ES valstu līmeņa. Latvijā dzīvojamā platība uz vienu iedzīvotāju pašlaik pārsniedz 26 m², bet ES valstīs tā vidēji ir 35 m² un ES15 valstīs – pat 40–50 m².

11. attēls

Mājsaimniecību bruto ietaupījumi, kopējā kapitāla veidošana un neto aizdevumi/aizņēmumi (% no IKP)

12. attēls

Mājsaimniecību parāds un kredītu procentu likmes

* Četru ceturkšņu slidošā summa.

Avoti: Eurostat, FKTK, CSP un autoru aprēķini.

Mājsaimniecību finanšu aktīvu līmenis Latvijā ir daudz zemāks nekā vidēji ES valstīs, liecinot par samērā vāju mājsaimniecību interesi un, iespējams, arī nepietiekamu izpratni par piedāvātajiem finanšu instrumentiem pasaulē. Nelielās aktivitātes cēlonis galvenokārt varētu būt visai zems populārāko finanšu instrumentu ienesīgums augstas inflācijas apstākļos (salīdzinājumā ar nefinanšu aktīvu straujo vērtības pieaugumu nekustamā īpašuma cenu kāpuma dēļ) un samērā neaktīvais šo instrumentu piedāvājums. Savukārt par zināšanu trūkumu un neuzticēšanos finanšu darījumiem liecina augstie mājsaimniecību skaidrās naudas uzkrājumi. Tiesa, skaidrās naudas uzkrājumi daļēji varētu būt saistīti arī ar ēnu ekonomiku.

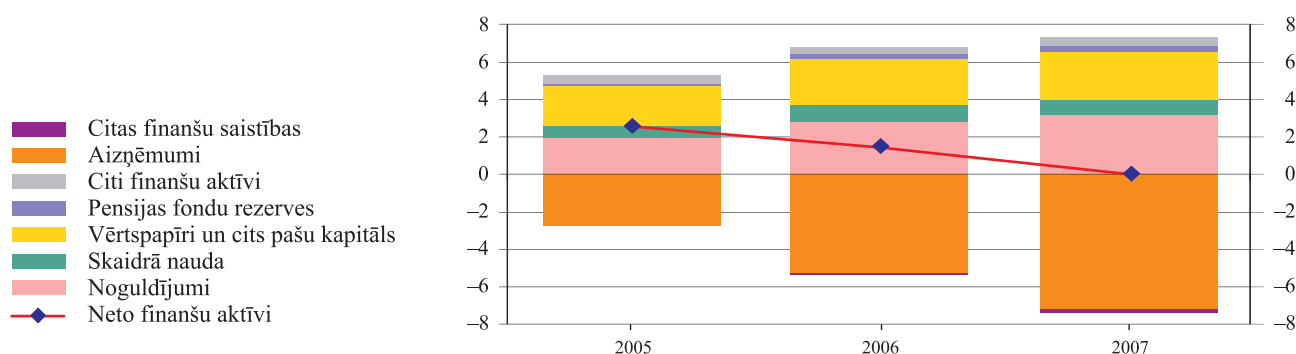
Interesi par finanšu instrumentiem var veicināt gan plašāks piedāvājums, gan augstāks ienesīgums, gan atsevišķi fiskālās politikas instrumenti. Piemēram, 2007. gada 1. pusgadā finanšu sabiedrības sāka aktīvākas finanšu aktīvu uzkrāšanas veidu reklāmas kampaņas, piedāvājot iedzīvotājiem iespēju izvietot brīvos līdzekļus ieguldījumu fondos ar daudzārt augstāku ienesīgumu nekā noguldījumiem. Augstās inflācijas dēļ noguldījumu reālās procentu likmes bija negatīvas, tāpēc piedāvājums veicināja straujo ieguldījumu investīciju fondos kāpumu. Interesi papildus stimulēja arī valsts nodokļu politika: veicot iemaksas privātajos pensiju fondos, uzkrājošajā

apdrošināšanā vai ieguldījumu fondos un slēdzot līgumus vismaz uz 5 gadiem, iespējams saņemt 25% ienākuma nodokļa atmaksu no ieguldītās summas.

Lai gan finanšu instrumentu popularitāte aug, noguldījumi bankās joprojām ir galvenais brīvo finanšu līdzekļu uzkrāšanas veids (sk. 13. att.). Tomēr noguldījumu palielinājums pēdējos gados galvenokārt saistīts ar kreditēšanas kāpumu, ko daļēji apliecina arī īstermiņa pieprasījuma noguldījumu augstais īpatsvars, veidojot vairāk nekā pusi kopējo noguldījumu un kreditēšanas ierobežojumu dēļ 2007. gadā krietni sarūkot. Šādu kopējo noguldījumu kāpumu, ko izraisa parāda palielinājums, nevar uzskatīt par uzkrājumu pieaugumu, kā nereti to kļūdaini interpretē¹⁶. Tas var radīt maldīgu priekšstatu par iedzīvotāju uzkrāšanas paradumu pārmaiņām. Turklāt aplūkotā perioda pēdējos gados kredītu atlikuma kāpuma temps bija daudz straujāks nekā noguldījumu atlikuma pieaugums, tādējādi noguldījumu kāpums nav uzlabojis mājsaimniecību finanšu stabilitāti. Šajā ziņā pozitīvas pārmaiņas bija vērojamas tikai kopš 2007. gada beigām, kad mājsaimniecības ierobežoja tēriņus un palielināja uzkrājumus. Joprojām procikliskajai mājsaimniecību uzvedībai ir arī negatīvas iezīmes – privātā patēriņa ierobežošana pastiprinājusi nepietiekama pieprasījuma problēmas, izraisot vēl straujāku ekonomisko lejupslīdi un 2008. gada 4. ceturksnī privātajam patēriņam salīdzināmajās cenās sarūkot jau par 20.1%.

13. attēls

Mājsaimniecību finanšu aktīvi un pasīvi (gada beigās; mljrd. latu)

Avots: autoru novērtējums.

Nelabvēlīgas demogrāfiskās tendences un pensiju sistēmas ilgtspējas nodrošināšanas nepieciešamība rosināja valdību izstrādāt pensiju sistēmas reformu. Tādējādi kopš 2006. gada valsts fondēto pensiju shēmā pakāpeniski tika paaugstināta iemaksu likme: 2006. gadā – 2% no shēmas dalībnieku algas, 2007. gadā – 4% un 2008. gadā – 8% (strauja IKP sarūkuma un budžeta deficīta kāpuma dēļ reforma 2009. gadā tika apturēta un iemaksu likme samazināta līdz 2%). Reformas īstenošanas rezultātā, vienlaikus augot arī iedzīvotāju ienākumiem un arvien vairāk

¹⁶ Lai korekti aprēķinātu bruto ietaupījumus pārskata periodā, izmantojot finanšu datus, vispirms jāaprēķina neto aizdevumi/aizņēmumi jeb neto finanšu aktīvi – no kopējiem finanšu aktīviem jāatņem finanšu saistības. Tad jāpieskaita neto kapitāla pārvedumi un nefinanšu investīcijas. Šim aprēķinam ir vairāki trūkumi. Pirmkārt, vairāki rādītāji netiek oficiāli aplēsti un jāizmanto dati un novērtējumi, kas var precīzi neatbilst makroekonomisko rādītāju aprēķināšanas metodikai. Otrkārt, aprēķinot vienu un to pašu rādītāju, izmantojot dažādus datus, vienīgi teorijā iegūtais rezultāts sakrīt, bet praksē vienmēr rodas novirze. Nacionālo kontu sistēmas dati liecina, ka Latvijā šī novirze sektoru dalījumā ir būtiska.

attīstoties privātajiem pensiju fondiem (līdzīgi kā uzkrājošās apdrošināšanas un ieguldījumu fondu gadījumos, iedzīvotājiem ir iespēja saņemt nodokļu atmaksu), kopš 2006. gada palielinājušās pensiju fondu rezerves. Jāpiebilst, ka no mājsaimniecību viedokļa šos pensiju fondu līdzekļus nevar uzskatīt par tādiem uzkrājumiem, kas varētu kalpot kā "drošības spilvens" bezdarba, slimības vai citos personisku satricinājumu gadījumos, jo to izmantošana paredzēta, vienīgi pensionējoties. Tomēr no kopējās tautsaimniecības viedokļa šī pensiju rezervju palielinājuma daļa var tikt izmantota ekonomisko procesu regulēšanai ar citu sektoru starpniecību.

2.3. Mājsaimniecību uzkrājumu veidošanas paradumu mikroekonomiskā analīze

Lai sīkāk izpētītu mājsaimniecību uzkrājumu veidošanas paradumus, izveidots ekonometriskais modelis, kas balstās uz Latvijas mājsaimniecību un to budžeta mikrodatiem. Pasaules praksē gūta diezgan liela pieredze šā fenomena izpētē, izmantojot gan Eiropas, gan ASV un citu reģionu mājsaimniecību datus, t.sk. arī mājsaimniecību budžeta pētījumu mikrodatus. Dž. Laundsa (*J. Loundes*) (8) izmantojusi Austrālijas mājsaimniecību budžeta apsekojumu, Dž. K. Gibsons (*J.K. Gibson*) un G. M. Skobijs (*G. M. Scobie*) (3) pētījuši Jaunzēlandes mājsaimniecību uzkrājumus, O. P. Atanasio (*O. P. Attanasio*) un M. Sekei (*M. Székely*) (1) salīdzinājuši Latīņamerikas un Dienvidaustrumu Āzijas mājsaimniecības uzkrājumu pieredzi, izmantojot mājsaimniecību apsekojumus, J. Kitamura (*Y. Kitamura*), N. Takajama (*N. Takayama*) un F. Arita (*F. Arita*) (6) un T. Isikava (*T. Ishikawa*) (5) pētījuši Japānas pieredzi.

Arī Eiropas mājsaimniecību uzkrājumu analīzē tiek izmantoti mājsaimniecību budžeta dati. A. Gvarilja (*A. Guariglia*) (4), pamatojoties uz mājsaimniecību budžeta apsekojumiem, pētījusi Lielbritānijas mājsaimniecību uzkrājumus 1991.–1996. gadā, izmantojot Tobita regresiju, un secinājusi, ka mājsaimniecību uzkrājumu veidošanas galvenā motivācija ir bažas par situācijas pasliktināšanos nākotnē. A. Beršs-Zūpans (*A. Börsch-Supan*) (2), balstoties uz ienākumu un izdevumu apsekojumiem, analizējis Vācijas mājsaimniecību uzkrājumu paradumus un secinājis, ka tie atbilst dzīves cikla teorijai.

M. Moreno-Badija (*M. Moreno-Badia*) (12), izmantojot sintētisko kohortu tehniku, analizējusi situāciju mājsaimniecību uzkrājumu jomā Īrijā, balstoties uz Īrijas mājsaimniecību budžeta datiem. Pētījumā salīdzināti 1994. un 1995. gada un 1999. un 2000. gada apsekojumu rezultāti. Autore secinājusi, ka iedzīvotāji profesionālās dzīves sākumā vai visaktīvākajā periodā uzkrāj mazāk nekā iedzīvotāji pensijas vecumā. Tādējādi pētījuma rezultāti liecina, ka Īrijā klasiskās dzīves cikla teorijas pamatnostādnes nav vērojamas. Turklāt, kaut arī Īrijā nekustamais īpašums veido lielāko mājsaimniecību aktīvu daļu, tā vērtības pārmaiņas neietekmē uzkrājumu veidošanas paradumus.

Nedaudz ir pētījumu, kuros analizēti mājsaimniecību uzkrājumu veidošanas paradumi Austrumeiropā. M. Šrotēna (*M. Schrooten*) un S. Štefana (*S. Stephan*) (14), izmantojot dinamisku paneļa datu modeli, analizējušas uzkrājumu paradumus

noteicošos faktorus Austrumeiropā¹⁷ un ES15 valstīs. Salīdzinot iegūtos rezultātus, autore secinājušas, ka uzkrājumu līmenis visās valstīs mainās lēni un to palielina ienākumu pieaugums. Savukārt saskaņā ar pētījuma rezultātiem sabiedriskā sektora uzkrājumi dominē pār privātā sektora uzkrājumiem. Autore novērojušas, ka Austrumeiropā un ES15 valstīs privātos uzkrājumus galvenokārt ietekmē tie paši faktori, un secinājušas, ka ES15 valstīs izmantotā uzkrājumu aprēķināšanas metodoloģija der arī aprēķiniem Austrumeiropas valstīs.

Saskaņā ar autoru rīcībā esošo informāciju Igaunija līdz šim bijusi vienīgā Baltijas valsts, kurā pētīti mājsaimniecību uzkrājumi, izmantojot mājsaimniecību budžeta apsekojumu mikrodatu. D. Kuļikovs (*D. Kulikov*), A. Pābuta (*A. Paabut*) un K. Stērs (*K. Staehr*) (7) analizējuši Igaunijas mājsaimniecību uzkrājumus mikrodatu līmenī, izmantojot uz šķērsriezuma regresijām balstītu modeli. Pētījumā novērtēts, kā dažādi mainīgie (piemēram, mājsaimniecības dzīvesvieta, piederība dažādām sociālajām vai etniskajām grupām) ietekmē mājsaimniecību uzkrājumus. Autori secinājuši, ka mājsaimniecību īpašumā esošais nekustamais īpašums neietekmē uzkrājumu veidošanas paradumus, toties to īpašumā esošās ilglietojuma preces ir nozīmīgs uzkrājumus mazinošs faktors. Tieksmi uzkrāt būtiski ietekmē arī iesaistīšanās finanšu tirgos, t.i., gan iegādātie finanšu aktīvi, gan mājsaimniecību finanšu saistības samazina mājsaimniecību uzkrājumus. D. Kuļikovs, A. Pābuta un K. Stērs (7) secinājuši, ka iedzīvotāji vismazāk uzkrāj vidējā vecumā un augstākā izglītība mājsaimniecību uzkrājumus ietekmē negatīvi.

2.3.1. Izmantotie dati

Pētījumā izmantoti CSP 2005. un 2006. gada mājsaimniecību budžeta apsekojumu mikroekonomiskie dati.^(10; CSP datubāze) Mājsaimniecību budžeta pētījuma 2005. un 2006. gada izlases apjoms bija attiecīgi 7 429 un 9 004 mājsaimniecības. Izlase bija sadalīta vienmērīgi gan galveno teritoriju, gan laika ziņā. No sākotnēji izlasē iekļautajām mājsaimniecībām apsekojumā 2005. un 2006. gadā piedalījās attiecīgi aptuveni 51% un 55% mājsaimniecību. Tātad dalības līmenis šajā apsekojumā ir diezgan zems.

Lai, pamatojoties uz izlases apsekojuma rezultātiem, izteiktu secinājumus par visām Latvijas mājsaimniecībām, izmantoti statistiskie svāri, kas veidoti, lai koriģētu potenciālas nobīdes efektīvajā izlasē. Izlases svaru noteikšana notiek šādi.⁽¹⁰⁾

Aprēķina katras mājsaimniecības izlasē iekļaušanas varbūtību un tai atbilstošo dizaina svaru, ko koriģē saskaņā ar faktiskā respondences līmeņa katru stratu¹⁸ katrā nedēļā.

Svarus kalibrē, ņemot vērā demogrāfiskos datus.

Apsekojums sastāv no šādiem galvenajiem blokiem:

- mājsaimniecības sastāvs;
- mājsaimniecības mājoklis;

¹⁷ Bulgārija, Čehija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Polija, Rumānija, Slovākija, Slovēnija un Ungārija.

¹⁸ Galvenās teritorijas: Rīga, sešas lielās pilsētas (Daugavpils, Jelgava, Jūrmala, Liepāja, Rēzekne un Ventspils), pārējās pilsētas un lauki.

- mājsaimniecības ekonomiskās situācijas pašnovērtējums;
- mājsaimniecības ienākumi;
- mājsaimniecības patēriņa izdevumi.

Saskaņā ar mājsaimniecību budžeta apsekojuma rezultātiem¹⁹ 2005. gadā vidējais mājsaimniecības lielums Latvijā bija 2.55 cilvēki. Vidējais rīcībā esošo ienākumu līmenis uz vienu mājsaimniecības locekli 2005. gadā bija 110 latu mēnesī, savukārt vidējais patēriņa līmenis uz vienu mājsaimniecības locekli – 128 latu mēnesī. Apsekojuma dati liecina, ka 2005. gadā mājsaimniecības tērēja vidēji vairāk nekā pelnīja, tātad mājsaimniecību uzkrājumi šajā periodā bija negatīvi. To atspoguļo arī makroekonomiskie dati (sk. 2.2. sadaļu).

CSP publikācijā par mājsaimniecību budžeta apsekojumu minēti faktori, kas daļēji izskaidro mājsaimniecību uzkrājumu situāciju 2005. gadā.(10)

Palielinājās mājsaimniecību iespēja iegūt patēriņa kredītus, un mājsaimniecības tos labprāt izmantoja. Saskaņā ar mājsaimniecību budžetu pētījuma metodoloģiju apsekojuma laikā, izmantojot kredītu vai finanšu līzingu, iegādāto patēriņa preču vērtību mājsaimniecības izdevumos uzrādīja pilnā apjomā darījuma noslēgšanas brīdī, kaut gan norēķins ar aizdevēju notiek ilgākā laika posmā.

Mājsaimniecības ilglietojuma preču iegādei izmantoja arī uzkrātos ienākumus.

Apsekojumā nav iespējams tieši samērot viena mēneša neto ienākumus un patēriņa izdevumus, jo to reģistrēšanai izmantoti dažāda ilguma novērojuma periodi.

Ienākumi ir joma, par ko mājsaimniecības vai to locekļi atbildes sniedz diezgan piesardzīgi un nepilnīgi.

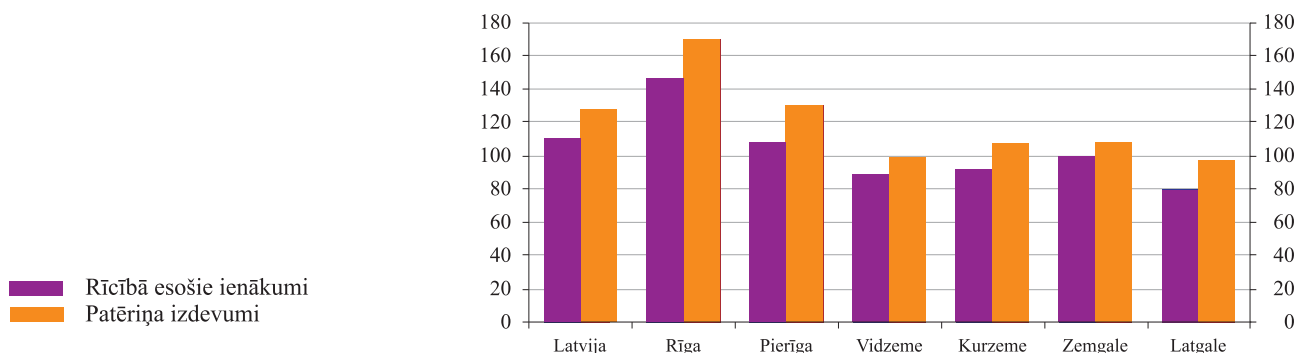
14. attēlā redzams, ka 2005. gadā lielākie rīcībā esošie ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli Latvijā bija Rīgā (146.12 latu). Rīgas mājsaimniecību patēriņa izdevumu līmenis uz vienu mājsaimniecības locekli bija visaugstākais. Arī vislielākā ienākumu un izdevumu starpība bija vērojama tieši Rīgā – mājsaimniecības locekļa patēriņš pārsniedza viņa ienākumus vidēji par 23.92 latiem mēnesī. Latgales reģionā mājsaimniecības vidēji ir mazāk turīgas, savukārt Zemgales reģionā mājsaimniecības budžeta ienākumi un izdevumi 2005. gadā bija sabalansēti vislabāk.

Rīcībā esošos ienākumus galvenokārt veidoja algotā darba samaksa. Latvijā 2005. gadā tā bija vidēji 65.3% no mājsaimniecību ienākumiem (sk. 15. att.). Ņemot vērā Latvijas sabiedrības novecošanu, gandrīz ceturto daļu mājsaimniecību ienākumu veidoja pārvedumi (t.sk. pensijas – 75%).

¹⁹ Šajā nodaļā atspoguļoti tikai 2005. gada mājsaimniecību apsekojuma rezultāti, jo ar 2006. gadu CSP pārtrauca rādītāja "rīcībā esošie ienākumi" publicēšanu.

14. attēls

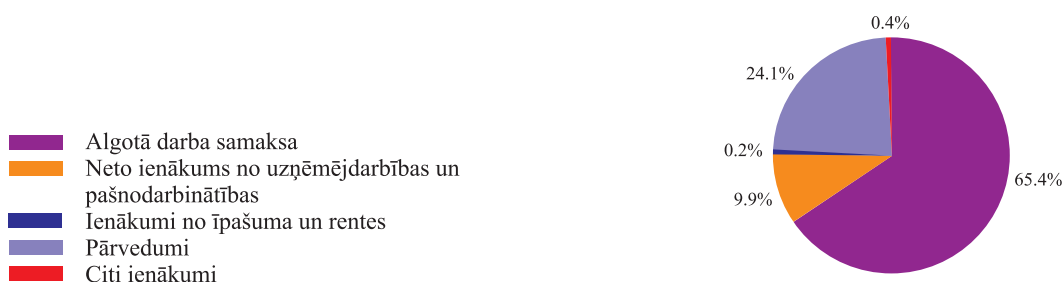
Rīcībā esošie ienākumi un patēriņa izdevumi uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī Latvijā un reģionos 2005. gadā (latos)

Avots: (10).

15. attēls

Rīcībā esošo ienākumu struktūra 2005. gadā

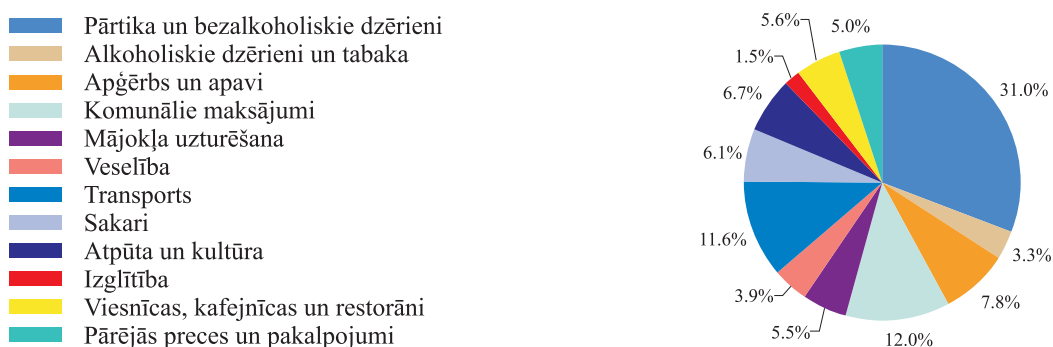

Avots: (10).

Vērtējot mājsaimniecību budžeta izdevumus, Latvijas iedzīvotāji 2005. gadā patēriņa izdevumu trešo daļu tērēja pārtikai, dzērieniem un tabakai. Nākamie lielākie Latvijas mājsaimniecību budžeta izdevumu posteņi bija komunālo maksājumu un transporta izdevumi (attiecīgi 12.0% un 11.6% no kopējiem patēriņa izdevumiem; sk. 16. att.).

16. attēls

Patēriņa izdevumu struktūra 2005. gadā

Avots: (10).

2.3.2. Datu trūkumi un priekšrocības

Mājsaimniecību budžeta apsekojums neaptver visu tautsaimniecību, bet tikai noteiktu izlasi. Lai veiktu uz apsekojuma datiem pamatotu analīzi un tās rezultātus attiecinātu uz visu tautsaimniecību, lietoti CSP veidotie statistiskie svāri.

Arī statistikas svēršanas pieeja, ko izmanto CSP un kas balstīta tikai uz demogrāfisko aspektu, ir nepilnīga. Diskutējot par šo jautājumu, jāatzīmē, ka mājsaimniecību budžeta apsekojumos parasti ļoti nepilnīgi pārstāvēts sabiedrības bagātākais slānis, jo turīgi cilvēki daudz mazāk vēlas piedalīties apsekojumos. Tāpēc mājsaimniecību budžeta apsekojuma galadati, pat sverot tos ar demogrāfiskajiem svāriem, visticamāk, ir izkropļoti.

Cita problēma, ko nevar atrisināt statistisko svaru izmantošana, ir respondentu patiesums un rūpīgums, aizpildot anketas un atbildot uz jautājumiem. Īpaši lielu risku rada tas, cik atklāti respondenti atbild uz jautājumiem par ienākumu līmeni. Cilvēki parasti vairāk atklāt savu ienākumu apmēru (tas vairāk attiecas uz turīgiem cilvēkiem), lai gan katram respondentam tiek garantēta datu konfidencialitāte.

Kaut gan mājsaimniecību budžeta apsekojumiem ir daži trūkumi un ar tiem saistītas problēmas, kas var mazināt izteikto secinājumu ticamību, jāuzsver, ka mājsaimniecību budžeta apsekojumi ir unikāls un bagāts Latvijas mikroekonomiskās vides informācijas avots. Tāpēc šo datu izmantošana pētījumos ir attaisnojama, lai gan iegūtie pētījumu rezultāti un konstatētās sakarības jāvērtē ļoti piesardzīgi minēto datu trūkumu dēļ.

2.3.3. Modeļa struktūra un galvenās hipotēzes

Lai izpētītu Latvijas mājsaimniecību uzkrājumu veidošanas procesu, izveidots šķēsgriezuma (*cross-section*) modelis, ko apzīmē ar šādu formulu:

$$\log(s_i) = \alpha + \beta_1 \log(YH_i) + \beta_2 \log(Y_i^{\min}) + \sum_{j=1}^n \lambda_j X_{i,j} + \varepsilon_i \quad [1],$$

kur $\log(s_i)$ ir logaritmētie i -tās mājsaimniecības uzkrājumi ($\log(s_i) = \log(Y_i / C_i)$), kas tiek aprēķināti kā mājsaimniecības ienākumu (Y_i) attiecība pret mājsaimniecības patēriņa izdevumiem (C_i) attiecīgajā periodā; YH_i ir i -tās mājsaimniecības ienākumu līmenis uz vienu mājsaimniecības locekli; $Y_i^{\min}$ ir naudas summa, kas, pēc mājsaimniecības locekļu vērtējuma, vajadzīga, lai viņi nejustu trūkumu; $X_{i,j}$ ir citu mājsaimniecības uzkrājumu paradumus izskaidrojošie mainīgie (kvantitatīvie, piemēram, mājokļa platība, un mākslīgie, piemēram, dzīvesvieta); ε_i ir vienādojuma kļūda jeb daļa no uzkrājumiem, kuru nespēj izskaidrot modelī iekļautie mainīgie.

Runājot par mājsaimniecību ienākumu līmeni uz vienu mājsaimniecības locekli, tiek izvirzīta hipotēze, ka šim faktoram nozīmīgi un pozitīvi jāietekmē mājsaimniecības uzkrājumu līmenis, savukārt minimāli nepieciešamajam ienākumu līmenim

uzkrājumi jāietekmē negatīvi. Bāzes modelī bija iekļauti arī vairāki mainīgie ($X_{i,j}$ [1] vienādojumā), kas potenciāli varētu izskaidrot dažādu mājsaimniecību uzkrājumu veidošanās atšķirības. Šos mainīgos var iedalīt vairākās grupās, kas informē par dažādiem mājsaimniecības raksturojošiem aspektiem.

Mājsaimniecības nefinanšu bagātība. Diemžēl izmantotā datubāze nespēj sniegt konkrētu rādītāju, kas atspoguļotu mājsaimniecības nefinanšu bagātību, tomēr veikts mēģinājums to novērtēt netieši. Pamatojoties uz dažādiem faktoriem (mājas būvēšanas periods, mājokļa platība, reģions un nekustamo īpašumu cenas attiecīgajā periodā), novērtēts mājsaimniecības nefinanšu bagātības netiešais rādītājs, kas iekļauts uzkrājumu modelī. Gaidāms, ka šis rādītājs negatīvi ietekmēs mājsaimniecības uzkrājumus, jo savas bagātības apzināšana mazina mājsaimniecības tieksmi uzkrāt.

Mājsaimniecības galvenā pelnītāja darba statuss. Darba statuss ir svarīgs mājsaimniecību raksturojošs faktors, no kura galvenokārt var būt atkarīga mājsaimniecības budžeta plānošanas stratēģija. No vienas puses, gaidāms, ka mājsaimniecības, kurās galvenais pelnītājs ir darba devējs, tiecas tērēt mazāk nekā līdzīgas mājsaimniecības ar galveno pelnītāju – darba ņēmēju. Tā cēlonis varētu būt uzņēmējdarbības riski, kas palielina ieņēmumu prognožu neskaidrību nākotnē. No otras puses, iespējams, tieši darba devēji sniedza nepilnīgāku informāciju par saviem ienākumiem, kas varētu atspoguļoties kā zemāks uzkrājumu līmenis.

Augstāks izglītības līmenis, ko sasniedzis kāds mājsaimniecības loceklis. Pieaugušo mājsaimniecības locekļu izglītības līmenis neapšaubāmi ietekmē mājsaimniecības darbību, plānojot budžetu. Izvirzīta hipotēze, ka mājsaimniecībām, kuru locekļi ieguvuši augstāko vai vidējo izglītību, ir mazāka tieksme uzkrāt, jo šādu mājsaimniecību locekļi darba tirgū jūtas drošāk, tāpēc mazāk tiecas nodrošināties pret darba zaudēšanu vai ilglaicīgu bezdarbu, kas var izraisīt nozīmīgu ienākumu kritumu.

Mājsaimniecības un demogrāfiskais faktors. Mājsaimniecību uzkrāšanas paradumus var ietekmēt šādi demogrāfiskie faktori: mājsaimniecības galvenā pelnītāja vecums un dzimums, bērnu esamība mājsaimniecībā un bērnu vecums. Tomēr nevar gaidīt konkrētu šo faktoru pozitīvu vai negatīvu ietekmi. Tas jāsaista ar attiecīgās valsts specifiku. Piemēram, dzīves cikla teorija (tautsaimniecības dalībnieks līdz 30–40 gadiem tiecas arvien vairāk uzkrāt un pēc tam – mūža beigās – samazināt uzkrājumu apjomu līdz minimumam) visveiksmīgāk tika pierādīta ASV un Kanādā, bet pētījumu rezultāti Eiropas valstīs šo pētījumu neapstiprina. Dažādi mājsaimniecības uzkrājumus var ietekmēt arī bērni: no vienas puses, mājsaimniecību locekļi var sākt krāt vairāk (piemēram, lai nodrošinātu bērnam augstāko izglītību vai sākumkapitālu pieaugušā dzīves uzsākšanai), no otras puses, mājsaimniecībās ar samērā zemu ienākumu līmeni bērna esamība var mazināt uzkrājumu veidošanu.

Mājsaimniecības un ģeogrāfiskais faktors. Līdzīga veida modeļos parasti iekļauj arī ģeogrāfisko faktoru. Mājsaimniecības atrašanās pilsētā vai laukos var ietekmēt tās darbību. Arī uzkrāšanas paradumi atšķirībā no reģiona var būt dažādi.

Mājsaimniecības ekonomiskās situācijas pašnovērtējums. Lai gan mājsaimniecības ekonomiskās situācijas pašnovērtējums neapšaubāmi ir galvenokārt subjektīvs rādītājs, tas ir ļoti svarīgs, jo mājsaimniecības darbība noris tiešā saistībā ar tās subjektīvajiem priekšstatiem par ekonomisko vidi, kurā mājsaimniecība atrodas. Ja mājsaimniecības ekonomiskā situācija uzlabojas, tai atliek vairāk līdzekļu uzkrājumu palielināšanai, bet, situācijai pasliktinoties, uzkrājumiem vajadzētu samazināties, šādā veidā amortizējot negatīvo pārmaiņu ietekmi uz mājsaimniecību. Šis rezultāts nav nemainīgs, ņemot vērā t.s. naudas ilūziju, kad mājsaimniecības subjektīvā vērtējumā tās faktiskā ekonomiskā situācija tiek būtiski pārvērtēta. Šajā gadījumā mājsaimniecība tērē vairāk, jo uzskata, ka tās ekonomiskā situācija uzlabojusies, bet faktiski tā mazina uzkrājumus un palielina parāda slogu.

Mājsaimniecības ilglietošanas preces. Rādītājs raksturo mājsaimniecības dzīvesveidu un tādējādi – arī uzkrājumu veidošanas paradumus. Šāds rādītājs ir mājsaimniecības īpašumā esošie automobiļi (t.sk. jaunie automobiļi). Izvirzītā hipotēze saistībā ar šo rādītāju – automobiļu esamība mājsaimniecībā būtiski palielina patēriņa izdevumus, tādējādi samazinot mājsaimniecības iespējas uzkrāt.

2.3.4. Uzkrājumu modeļa rezultāti

Iepriekšējā sadaļā raksturotā modeļa koeficienti novērtēti, pamatojoties uz 3 516 mājsaimniecību budžeta apsekojumu datu kopu (no 2005. gada) un 4 025 mājsaimniecību budžeta apsekojumu datu kopu (no 2006. gada), kā arī apvienojot abas izlases, jo abos gados novērtētie koeficienti galvenokārt ir līdzīgi (sk. P1. tabulu), liecinot par rezultātu stabilitāti un ļaujot izmantot apvienoto datu kopu, kas ievērojami palielina modelī ietvertu novērojumu skaitu. Modeļu koeficientu novērtēšanā izmantoti statistiskie svāri.

Papildus novērtēti vēl seši modeļi, izmantojot 2005. un 2006. gada apvienoto datu kopu:

- trīs modeļi attiecīgi mājsaimniecībām ar zemiem, vidējiem un augstiem ienākumiem uz vienu mājsaimniecības locekli (attiecīgi 2 514, 2 514 un 2 513 novērojumu);
- trīs modeļi attiecīgi trim dažādiem mājsaimniecību veidiem, ņemot vērā galveno pelnītāju šādās vecuma grupās: 15–39 gadi, 40–59 gadi un 60 gadu un vairāk (attiecīgi 1 789, 2 820 un 2 832 novērojumi).

Iegūtie rezultāti atspoguļoti P2. un P3. tabulā. Divu gadu apvienotās datu kopas rezultātu analīze notiks līdzīgi iepriekšējā sadaļā minētajiem mājsaimniecības raksturojošiem mainīgo blokiem.

Mājsaimniecību ienākumi un bagātība. Novērots, ka mājsaimniecību ienākumi pozitīvi ietekmē izveidoto uzkrājumu apjomu – jo lielāki ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli, jo mājsaimniecības tiecas uzkrāt vairāk. Minimālie nepieciešamie ienākumi, lai mājsaimniecības locekļi neuzskatītu sevi par trūcīgiem, uzkrājumus ietekmē negatīvi. Minimālajiem nepieciešamajiem ienākumiem augot

par 10%, mājsaimniecību patēriņš palielinājās vidēji par 2.6%²⁰, atspoguļojot mājsaimniecības augstākas dzīves kvalitātes prasības. Šis rezultāts dažādām mājsaimniecību grupām ir samērā viendabīgs.

Nefinanšu bagātības atspoguļojošo rādītāju iekļaušana modelī neattaisnojās. No vienas puses, tā varētu būt nepietiekami kvalitatīva informācija par nekustamā īpašuma cenām, bet, no otras puses, – nefinanšu bagātības efekts tomēr nav tik nozīmīgs mājsaimniecību uzkrāšanas paradumu rādītājs, lai to varētu novērtēt ekonometriskajā modelī.

Taču modelī iekļauti rādītāji, kas neietver nekustamā īpašuma cenas, bet vismaz daļēji var atspoguļot šo problēmu. Modeļa novērtēšanas rezultāti liecina, ka mājsaimniecības mājokļa platība ir nozīmīga un negatīvi ietekmē mājsaimniecības uzkrājumu līmeni. Tam iespējami divi skaidrojumi. Pirmkārt, augstākas mājokļa uzturēšanas izmaksas, kas palielina mājsaimniecības patēriņa izdevumus, un tādējādi ir mazāk iespēju uzkrāt. Otrkārt, augstāks nefinanšu bagātības efekts. Novērtētie koeficienti rāda, ka katrs papildu kvadrātmeters palielina mājsaimniecības patēriņa izdevumus par 0.2%. Savukārt ilgāk vienā mājoklī dzīvojoši mājsaimniecības locekļi tērē relatīvi mazāk (katru gadu vidēji par 0.1% mazāk).

Mājsaimniecības galvenā pelnītāja darba statuss. Latvijā saskaņā ar iegūtajiem koeficientiem mājsaimniecība, kurās galvenais pelnītājs ir pensionārs, tiecas tērēt mazāk (vidēji par 2.4%) salīdzinājumā ar mājsaimniecībām, kurās galvenais pelnītājs ir darba ņēmējs (ar līdzīgiem ienākumiem uz vienu mājsaimniecības locekli). Iespējams, šāds rezultāts radies tāpēc, ka pensionāri visatklātāk ziņo par saviem ienākumiem. Savukārt, runājot par mājsaimniecībām ienākumu grupu dalījumā, situācija ir pretrunīga: mājsaimniecības ar zemiem ienākumiem, kurās galvenais pelnītājs ir pensionārs, tērē vidēji par 6.3% mazāk nekā mājsaimniecības, kurās galvenais pelnītājs ir darba ņēmējs, bet mājsaimniecības ar vidējiem ienākumiem, kurās galvenais pelnītājs ir pensionārs, – vidēji par 6.2% vairāk.

Mājsaimniecības, kurās galvenais pelnītājs ir darba devējs, tērē vidēji par 10.9% vairāk nekā mājsaimniecības, kurās galvenais pelnītājs ir darba ņēmējs. Šādu rezultātu var noteikt nepilnīga informācija par darba devēja ienākumiem. Saskaņā ar novērtētajiem koeficientiem mājsaimniecībām ar augstiem ienākumiem darba statusam nav statistiski nozīmīga efekta.

Mājsaimniecības locekļu izglītības līmenis. Iegūtie rezultāti liecina, ka mājsaimniecības, kuru locekļiem ir augstākā izglītība, uzkrāj relatīvi mazāk nekā mājsaimniecības, kuru locekļiem ir zemāks izglītības līmenis. Latvijas mājsaimniecības, kuru locekļiem ir augstāks izglītības līmenis, patērē vidēji par 21.9% vairāk, bet mājsaimniecības, kuru locekļiem ir vidējā vai profesionālā izglītība – vidēji par 9.8% vairāk nekā mājsaimniecības, kuru locekļiem ir zemākais izglītības līmenis. Šis rezultāts īpaši nozīmīgs, ja mājsaimniecībās, kuru locekļiem ir augstākā izglītība, ir zems ienākumu līmenis uz vienu mājsaimniecības locekli (tērē

²⁰ Šeit un tālāk tekstā koeficienti tiek skaidroti kā ietekme uz mājsaimniecību patēriņa izdevumiem, kas savukārt ietekmē mājsaimniecību iespēju uzkrāt. Pēc modeļa specifikācijas nav iespējams noteikt konkrētu ietekmi tieši uz uzkrājumiem, jo šai attiecībai nav lineāru sakarību.

vidēji par 28.3% vairāk; sk. P2. tabulu) vai ja šajās mājsaimniecībās galvenā pelnītāja vecums ir līdz 59 gadiem (tērē vidēji par 26.1–26.9% vairāk; sk. P3. tabulu).

Tas atbilst jau izvirzītajai hipotēzei, ka relatīvi augstāks izglītības līmenis jūtami mazina ar piedalīšanos darba tirgū saistītos riskus, kad mājsaimniecības mazāk tiecas nodrošināties pret darba zaudēšanu vai ilglaicīgu bezdarbu un tādējādi – ienākumu kritumu.

Latvijas mājsaimniecību locekļu izglītības līmenis uzkrājumu veidošanas paradumus ietekmē līdzīgi Igaunijā novērtētajam²¹, bet mazāk – mājsaimniecību rīcībā esošos ienākumus (vidēji visām mājsaimniecībām, kuru locekļiem ir augstāks izglītības līmenis, tas palielina tēriņus aptuveni par 11% salīdzinājumā ar mājsaimniecībām, kuru locekļu izglītības līmenis ir zemāks par vidējo).

Mājsaimniecības un demogrāfiskais faktors. Mājsaimniecības, kurās galvenais pelnītājs ir relatīvi vecāks, uzkrāj vairāk – tieksme uzkrāt palielinās, augot galvenā pelnītāja vecumam. Līdzīga situācija novērota arī Igaunijas tautsaimniecībā. Tātad mājsaimniecības ar vienādu ienākumu līmeni uz vienu mājsaimniecības locekli, bet vecāku galveno pelnītāju patērē relatīvi mazāk, tāpēc uzkrāj vairāk.

Bērnu skaits mājsaimniecībā ir nozīmīgs uzkrājumus ietekmējošs faktors vienīgi mājsaimniecībās ar zemiem ienākumiem, un tas negatīvi ietekmē uzkrājumu veidošanas paradumus, palielinot mājsaimniecības tēriņus vidēji par 3% uz katru bērnu. Igaunijā bērnu esamība visu ienākumu līmeņu mājsaimniecībās īpaši negatīvi ietekmē uzkrājumus, palielinot mājsaimniecības tēriņus vidēji par 5.4%.

Interesanti, ka Latvijā atšķirībā no Igaunijas galvenā pelnītāja dzimums nenosaka nozīmīgas mājsaimniecības uzkrājumu veidošanas paradumu atšķirības, tāpēc šis mainīgais modeļos netika iekļauts. Igaunijā mājsaimniecības, kurās galvenais pelnītājs ir sievietē, ar līdzīgiem ienākumiem un citiem mājsaimniecību raksturojošiem faktoriem patērē vidēji par 2.7% vairāk, un tas nosaka arī mazākus uzkrājumus šajās mājsaimniecībās.

Mājsaimniecības un ģeogrāfiskais faktors. Mājsaimniecībām, kas atrodas pilsētās, uzkrājumu līmenis ir zemāks (tās tērē vidēji par 5.7% vairāk) salīdzinājumā ar mājsaimniecībām, kas atrodas laukos (tas attiecas galvenokārt uz mājsaimniecībām ar zemiem un vidējiem ienākumiem, kuru patēriņa izdevumi ir vidēji par 6.2–6.5% lielāki). Līdzīga situācija novērota arī Igaunijā, kur mājsaimniecības laukos patērē vidēji par 1.9% mazāk nekā līdzīgas mājsaimniecības pilsētās. Tomēr Igaunijā šā rezultāta dalījums mājsaimniecību ienākumu grupās ir viendabīgāks.

Runājot par reģionālajām atšķirībām, saskaņā ar pētījuma rezultātiem iedzīvotāji ārpus Rīgas uzkrāj relatīvi vairāk. Rīgā salīdzinājumā ar pārējiem reģioniem mājsaimniecības 2005. un 2006. gadā tērēja vidēji par 8.1–17.5% vairāk, un šis rezultāts ir stabilāks mājsaimniecībās ar augstu ienākumu līmeni. Igaunijā novērots pretējs rezultāts, jo Igaunijas galvaspilsētā mājsaimniecības patērē vidēji par 2.1%

²¹ Šeit un tālāk tekstā salīdzinājumi ar Igaunijas tautsaimniecības novērtētajiem rezultātiem pamatoti uz (9).

mazāk nekā citur Igaunijā. Ģeogrāfiskais faktors īpaši nozīmīgs iedzīvotājiem ar augstu ienākumu līmeni, un tas raksturīgs gan Latvijai, gan Igaunijai.

Mājsaimniecību ekonomiskās situācijas pārmaiņas. Uzlabojoties ekonomiskajai situācijai, mājsaimniecībām Latvijā ir tendence samazināt uzkrājumus salīdzinājumā ar mājsaimniecībām, kuru ekonomiskās situācijas vērtējums nav mainījies, un otrādi – ja mājsaimniecības jūt ekonomiskās situācijas pasliktināšanos, tās tiecas samazināt patēriņa izdevumus, tādējādi veidojot uzkrājumus. Ekonomiskajai situācijai uzlabojoties, 2005. un 2006. gadā mājsaimniecības Latvijā tērēja vidēji par 9.9% vairāk, bet tās mājsaimniecības, kuru ekonomiskā situācija pasliktinājās, samazināja tēriņus vidēji par 3.9%.

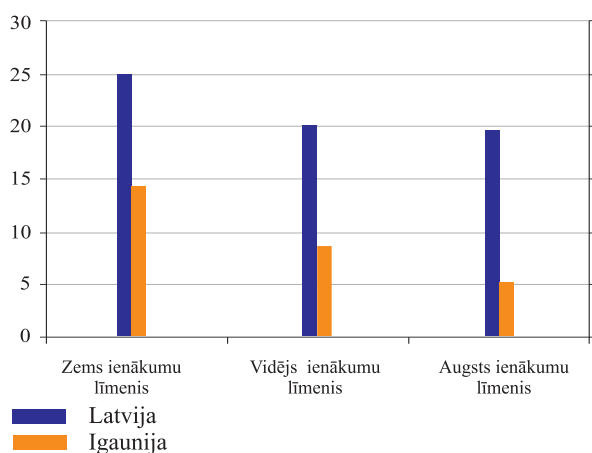
Ekonomiskajai situācijai pasliktinoties, uzkrājumu kāpums vērojams tikai mājsaimniecībās ar augstiem ienākumiem un saistīts ar patēriņa samazināšanu vidēji par 4.0%. Pozitīvas ekonomiskās situācijas pārmaiņas ietekmē uzkrājumu veidošanas paradumus visu ienākumu līmeņu mājsaimniecībās, tomēr vairāk – mājsaimniecībās ar vidējiem un zemiem ienākumiem, veicinot patēriņa pieaugumu attiecīgi par 14.3% un 13.1%.

Mājsaimniecību īpašumā esošie pasažieru automobiļi. Mājsaimniecību īpašumā esošie pasažieru automobiļi uzkrājumus visās ienākumu grupās būtiski samazina. Tas īpaši vērojams mazo un vidējo ienākumu grupā un mazāk – mājsaimniecībās ar augstiem ienākumiem. Šāda situācija ir gan Latvijā, gan Igaunijā (sk. 17. att.). Latvijā šis rādītājs daudz nozīmīgāk ietekmē mājsaimniecības patēriņa pieaugumu (vidēji līdz 73% mājsaimniecībās ar vidējiem ienākumiem, ja tiek nopirkts jauns automobilis) nekā Igaunijā.

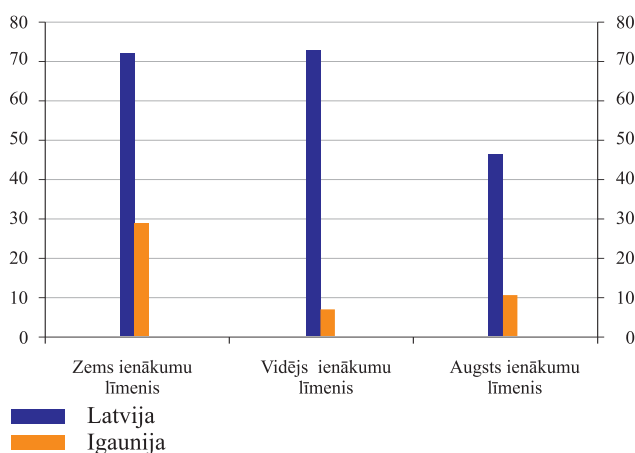
17. attēls

Mājsaimniecību īpašumā esošo lietoto un jauno automobiļu ietekme uz patēriņa izdevumiem (%)

17.a Lietotie automobiļi

17.b Jaunie automobiļi

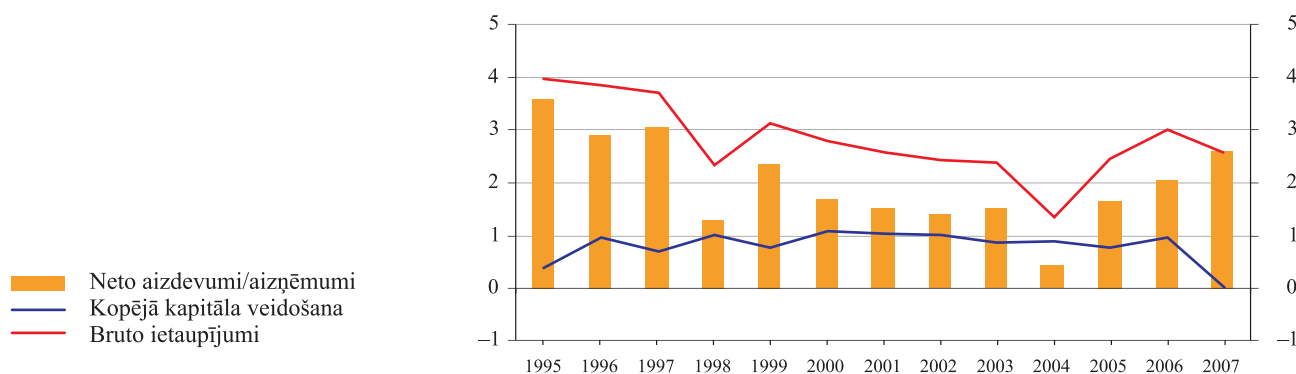
Avoti: Autoru aprēķini un (7).

2.4. Finanšu sabiedrības un valdība

Visi tautsaimniecības sektori ir savstarpēji saistīti, tāpēc pat brīvā tirgus ekonomikas apstākļos finanšu sektoram (t.sk. centrālajai bankai) un valdībai ir iespējas gan tieši, gan netieši ietekmēt tautsaimniecības attīstību (sk. 18. un 19. att.). Tiešā ietekme galvenokārt saistīta ar finanšu sabiedrību un valdības uzkrājumu un investīciju lēmumiem, piemēram, ēku būvniecībā. Savukārt netiešā ietekme saistīta ar monetāro un fiskālo politiku.

18. attēls

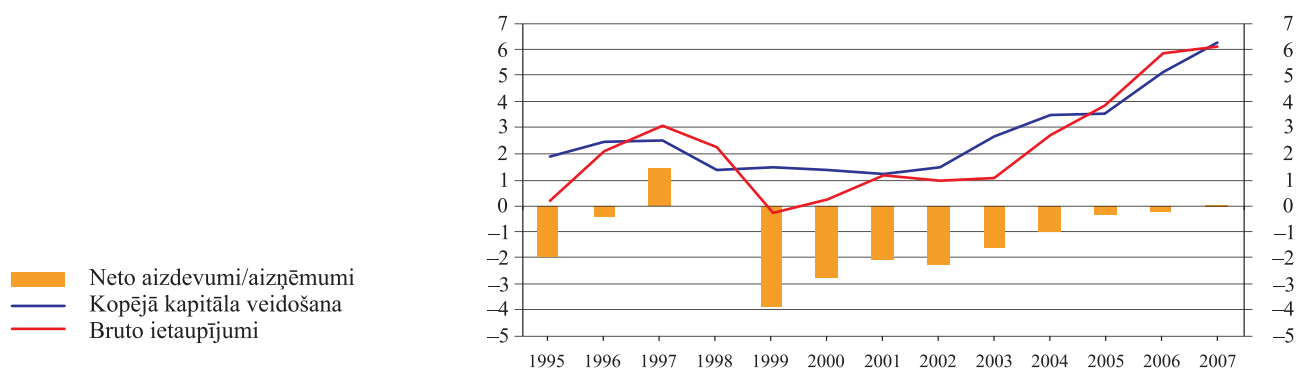
Finanšu sabiedrību bruto ietaupījumi, kopējā kapitāla veidošana un neto aizdevumi/aizņēmumi (% no IKP)

Avots: Eurostat.

19. attēls

Valdības bruto ietaupījumi, kopējā kapitāla veidošana un neto aizdevumi/aizņēmumi (% no IKP)

Avots: Eurostat.

Valdības bruto ietaupījumi Latvijā pēdējos gados būtiski palielinājušies, tomēr 19. attēlā redzams, ka tas bijis saistīts ar valsts investīciju plāniem, nevis valsts budžeta pārpalikuma veidošanu. Lai gan nevar noliegt kapitāla atjaunošanas un infrastruktūras uzlabošanas nepieciešamību, tomēr no ilgtspējīgas ekonomiskās attīstības viedokļa strauji augošas tautsaimniecības apstākļos jāveido valsts konsolidētā kopbudžeta finansiālās bilances pārpalikums un jāizvairās no

procikliskas fiskālās politikas, mazinot ārējos riskus (tekošā konta deficītu) un iekšējos riskus (spriedzi darbaspēka tirgū un augšupvērsto inflācijas spiedienu), kā arī veidojot uzkrājumus ekonomiskās lejupslīdes periodiem.

Globālās un iekšzemes tautsaimniecības attīstības palēnināšanās un finanšu tirgus satricinājumi 2008. gada rudenī noteica strauju valsts budžeta deficīta pieaugumu, ko vairs nebija iespējams finansēt ar saviem līdzekļiem. Neraugoties uz starptautisko aizņēmumu, turpmāka ekonomiskās krīzes padziļināšanās un valsts pārvaldes reformu nepieciešamība rosināja valdību veikt nozīmīgu valsts budžeta izdevumu samazināšanu, kas īstermiņā negatīvi ietekmēs iekšzemes pieprasījumu.

SECINĀJUMI

Kopējie uzkrājumi Latvijā salīdzinājumā ar citām Eiropas valstīm aplūkotajā periodā bija vidējā līmenī, savukārt investīciju līmenis – viens no augstākajiem. Tas vērtējams pozitīvi, jo liecina par politiku, kas vērsta uz nākotnes attīstību, tomēr detalizēta analīze tautsaimniecības sektoru un nozaru dalījumā, kā arī investīciju struktūra atklāj dažādi vērtējamās tendences. Nacionālie uzkrājumi sedz vienīgi pamatfondu atjaunošanu, un tautsaimniecība attīstās, Latvijai galvenokārt aizņemoties.

Veiktā analīze liecina par ilgtspējīgas politikas trūkumu visu institucionālo sektoru attīstībā. Gan mājsaimniecības, gan valdība strauja ienākumu kāpuma posmā tērēja vairāk nekā nopelnīja, tā pastiprinot tautsaimniecības attīstības cikliskumu. Finanšu sabiedrības, stimulējot arvien straujāku kreditēšanas pieauguma tempu, papildus veicināja mājsaimniecību prociklisko uzvedību. Arī nefinanšu sabiedrību darbība bija orientēta uz iekšzemes pieprasījumu, tādējādi kāpinot tautsaimniecības attīstības nelīdzsvarotību.

Lai gan iepriekšējos gados bija vērojama strauja tautsaimniecības izaugsme, tās kopējie uzkrājumi un īpaši mājsaimniecību uzkrājumi Latvijā ir ļoti zemā līmenī. Mājsaimniecību uzkrājumi kopš 2006. un 2007. gada bija negatīvi, t.i., mājsaimniecību patēriņš pārsniedza ienākumus un daļu patēriņa un investīciju mājsaimniecības finansēja aizņemoties. Tāpēc mājsaimniecību parāda kāpums bija būtisks. Situācijā, kad parāda līmenis ir augsts un uzkrājumu līmenis – negatīvs, mājsaimniecības vairāk pakļautas maksāspējas riskam ekonomisku vai personisku satricinājumu dēļ. Tas savukārt var nozīmīgi apdraudēt banku sektora stabilitāti un Latvijas tautsaimniecības ilgtspējīgu attīstību.

Lai izpētītu Latvijas mājsaimniecību uzkrājumu veidošanas paradumus, izveidots šķērsgriezuma modelis. Modeļa koeficientu novērtēšanai izmantoti CSP 2005. un 2006. gada mājsaimniecību budžeta apsekojumu dati (datu kopā – 7 541 novērojums). Modeļa rezultāti, kas iegūti atsevišķi par 2005. un 2006. gadu, parādīja, ka iespējams apvienot abas izlases, jo abos gados novērtētie koeficienti galvenokārt ir līdzīgi. Tas apstiprina rezultātu noturīgumu un ievērojami palielina modeli ietvertu novērojumu skaitu. Papildus tika novērtēti vēl seši modeļi, grupējot mājsaimniecības, ievērojot ienākumu līmeni un galvenā pelnītāja vecumu.

Modeļu novērtētie koeficienti liecina – jo ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli lielāki, jo vairāk mājsaimniecība uzkrāj. No otras puses, minimālie nepieciešamie ienākumi, lai mājsaimniecības locekļi neuzskatītu sevi par trūcīgiem, negatīvi ietekmē uzkrājumus. Šis rezultāts atspoguļo mājsaimniecības locekļu augstākas dzīves kvalitātes prasības.

Saskaņā ar iegūtajiem koeficientiem Latvijā mājsaimniecības, kurās galvenais pelnītājs ir pensionārs, vidēji tiecas tērēt mazāk salīdzinājumā ar mājsaimniecībām, kurās galvenais pelnītājs ir darba ņēmējs, ja ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli ir līdzīgi. Savukārt mājsaimniecības, kurās galvenais pelnītājs ir darba devējs, tiecas tērēt vairāk nekā mājsaimniecības, kurās galvenais pelnītājs ir darba ņēmējs. Šāds rezultāts iespējams tāpēc, ka mājsaimniecības (īpaši darba devēji) sniedz nepilnīgu informāciju par ienākumiem.

Latvijas mājsaimniecības, kuru locekļiem ir augstākā un vidējā izglītība, vidēji patērē vairāk nekā mājsaimniecības, kuru locekļiem ir zemāks izglītības līmenis. Visticamāk, relatīvi augstāks izglītības līmenis jūtami mazina ar piedalīšanos darba tirgū saistītos riskus, kad mājsaimniecību locekļi mazāk tiecas nodrošināties pret darba zaudēšanu vai ilglaicīgu bezdarbu un ar to saistīto ienākumu kritumu.

Modeļu rezultāti rāda – jo vecāks galvenais pelnītājs, jo tieksme uzkrāt pieaug. Savukārt bērnu skaits ir nozīmīgs vienīgi mājsaimniecībās ar zemiem ienākumiem un negatīvi ietekmē uzkrājumu veidošanas paradumus, palielinot mājsaimniecības tēriņus vidēji par 3% uz katru bērnu.

Latvijas mājsaimniecībām, kas atrodas pilsētās, uzkrājumu līmenis ir zemāks (tās tērē vidēji par 5.7% vairāk) salīdzinājumā ar mājsaimniecībām, kas atrodas laukos. Runājot par reģionālajām atšķirībām, pētījuma rezultāti liecina, ka iedzīvotāji ārpus Rīgas uzkrāj relatīvi vairāk. Salīdzinājumā ar pārējiem reģioniem mājsaimniecības Rīgā 2005. un 2006. gadā tērēja vidēji par 8.1–17.5% vairāk, un šis rezultāts stabilāks ir mājsaimniecībās ar augstu ienākumu līmeni.

Mājsaimniecību īpašumā esošie pasažieru automobiļi būtiski samazina uzkrājumus visās ienākumu grupās. Tas īpaši vērojams mazo un vidējo ienākumu grupā un mazāk – mājsaimniecībās ar augstu ienākumu līmeni. Salīdzinājumā ar Igauniju Latvijā šis rādītājs mājsaimniecības patēriņa pieaugumu ietekmē daudz būtiskāk (vidēji līdz 73% mājsaimniecībās ar vidējiem ienākumiem, ja tiek pirkti jauns automobīlis).

Uzlabojoties ekonomiskajai situācijai, mājsaimniecībām Latvijā ir tendence samazināt uzkrājumus salīdzinājumā ar mājsaimniecībām, kuru ekonomiskās situācijas vērtējums nav mainījies, un otrādi – ja mājsaimniecības jūt ekonomiskās situācijas pasliktināšanos, tās tiecas mazināt patēriņa izdevumus, tādējādi veidojot uzkrājumus. Ekonomiskajai situācijai uzlabojoties, 2005. un 2006. gadā mājsaimniecības Latvijā tērēja vidēji par 9.9% vairāk, bet tās mājsaimniecības, kuru ekonomiskā situācija pasliktinājās, samazināja tēriņus vidēji par 3.9%.

PIELIKUMI

1.P tabula

Uz logaritmētiem mainīgajiem (visām mājsaimniecībām) balstītie modeļu rezultāti

	2005, 2006	2005	2006
Konstante	-3.382***	-2.905***	-3.874***
Ienākumi	0.626***	0.539***	0.686***
Minimāli nepieciešamie ienākumi	-0.264***	-0.222***	-0.274***
Dzīvošanas ilgums mājoklī	0.001***	0.001**	0.000
Mājokļa platība	-0.002***	-0.001***	-0.001***
Darba statuss – pensionārs	0.024*	0.021	0.040*
Darba statuss – darba devējs	-0.109***	-0.015	-0.152***
Vidējā vai profesionālā izglītība	-0.098***	-0.121***	-0.060**
Augstākā izglītība	-0.219***	-0.257***	-0.176***
Vecums	0.002***	0.002***	0.004***
Cilvēku skaits mājsaimniecībā	-0.003	-0.005	-0.006
Bērnu skaits līdz 15 gadu vecumam	0.010	-0.039***	-0.009
Apmeklē pirmsskolu vai pamatskolu	-0.049***	-0.068***	-0.026
Apmeklē vidusskolu vai arodskolu	-0.053***	-0.072***	-0.083***
Apmeklē augstskolu	-0.113***	-0.136***	-0.142***
Pilsētas	-0.057***	-0.029	-0.110***
Pierīga	0.094***	0.047**	0.133***
Kurzeme	0.121***	0.126***	0.115***
Latgale	0.081***	0.081***	0.131***
Vidzeme	0.175***	0.114***	0.170***
Zemgale	0.138***	0.145***	0.151***
Ekonomiskā situācija mājsaimniecībā pasliktinājusies	0.039***	0.022	0.057***
Ekonomiskā situācija mājsaimniecībā uzlabojusies	-0.099***	-0.068***	-0.105***
Īpašumā lietots automobīlis	-0.234***	-0.202***	-0.256***
Īpašumā jauns automobīlis	-0.534***	-0.499***	-0.583***
Novērojumu skaits	7 541	3 516	4 025
R ² koriģētais	0.372	0.293	0.469
F-statistika	186.971	61.746	149.142

*, **, *** – koeficienta statistiskais nozīmīgums attiecīgi 10%, 5% un 1% līmenī.

2.P tabula

Uz logaritmētiem mainīgajiem (visām mājsaimniecībām) un pēc ienākumu līmeņa uz vienu mājsaimniecības locekli balstītie modeļu rezultāti

	Ienākumu līmenis uz vienu mājsaimniecības locekli (2005, 2006)			
	Kopā	Zems	Vidējs	Augsts
Konstante	-3.382***	-3.816***	-2.005***	-4.022***
Ienākumi	0.626***	0.764***	0.481***	0.586***
Minimāli nepieciešamie ienākumi	-0.264***	-0.340***	-0.306***	-0.138***
Dzīvošanas ilgums mājoklī	0.001***	0.000	0.001**	0.001***
Mājokļa platība	-0.002***	-0.001***	-0.001***	-0.001***
Darba statuss – pensionārs	0.024*	0.063***	-0.062***	-0.035
Darba statuss – darba devējs	-0.109***	-0.209***	-0.121***	0.021
Vidējā vai profesionālā izglītība	-0.098***	-0.038*	-0.127***	0.036
Augstākā izglītība	-0.219***	-0.283***	-0.257***	-0.067
Vecums	0.002***	0.002***	0.001*	0.004***
Cilvēku skaits mājsaimniecībā	-0.003	-0.019*	0.062***	-0.061***
Bērnu skaits līdz 15 gadu vecumam	0.010	-0.029***	-0.020	0.010
Apmeklē pirmsskolu vai pamatskolu	-0.049***	-0.110***	-0.047***	0.011
Apmeklē vidusskolu vai arodskolu	-0.053***	-0.079***	-0.073***	-0.098***
Apmeklē augstskolu	-0.113***	-0.247***	-0.166***	-0.080***
Pilsētas	-0.057***	-0.062***	-0.065***	-0.051***
Pierīga	0.094***	0.025	0.144***	0.140***
Kurzeme	0.121***	0.067***	0.053***	0.166***
Latgale	0.081***	0.043*	0.018	0.182***
Vidzeme	0.175***	0.061**	0.104***	0.193***
Zemgale	0.138***	0.068***	0.135***	0.181***
Ekonomiskā situācija mājsaimniecībā pasliktinājusies	0.039***	0.023	0.001	0.040***
Ekonomiskā situācija mājsaimniecībā uzlabojusies	-0.099***	-0.131***	-0.143***	-0.062***
Īpašumā lietots automobilis	-0.234***	-0.248***	-0.201***	-0.195***
Īpašumā jauns automobilis	-0.534***	-0.721***	-0.727***	-0.467***
Novērojumu skaits	7 541	2 514	2 514	2 513
R ² koriģētais	0.372	0.519	0.282	0.269
F-statistika	186.971	113.920	42.151	39.478

*, **, *** – koeficienta statistiskais nozīmīgums attiecīgi 10%, 5% un 1% līmenī.

3.P tabula

Uz logaritmētiem mainīgajiem (visām mājsaimniecībām) un uz galvenā pelnītāja vecuma balstītie modeļu rezultāti

	Vecuma grupas (2005, 2006)			
	Kopā	15–39	40–59	60+
Konstante	–3.382***	–3.688***	–3.602***	–2.765***
Ienākumi	0.626***	0.682***	0.650***	0.477***
Minimāli nepieciešamie ienākumi	–0.264***	–0.283***	–0.251***	–0.182***
Dzīvošanas ilgums mājoklī	0.001***	0.000	0.001***	0.000
Mājokļa platība	–0.002***	0.000	–0.002***	–0.003***
Darba statuss – pensionārs	0.024*	0.241***	0.087***	–0.007
Darba statuss – darba devējs	–0.109***	–0.170***	–0.057***	0.098***
Vidējā vai profesionālā izglītība	–0.098***	–0.090***	–0.129***	–0.109***
Augstākā izglītība	–0.219***	–0.261***	–0.269***	–0.190***
Vecums	0.002***	0.003*	0.002*	0.004***
Cilvēku skaits mājsaimniecībā	–0.003	–0.032***	0.002	0.013
Bērnu skaits līdz 15 gadu vecumam	0.010	–0.035***	–0.005	0.022
Apmeklē pirmsskolu vai pamatskolu	–0.049***	0.011	–0.077***	–0.110***
Apmeklē vidusskolu vai arodskolu	–0.053***	–0.083***	–0.080***	–0.158***
Apmeklē augstskolu	–0.113***	–0.153***	–0.154***	–0.041
Pilsētas	–0.057***	–0.106***	–0.080***	–0.025
Pierīga	0.094***	0.081***	0.153***	0.065***
Kurzeme	0.121***	0.159***	0.133***	0.069***
Latgale	0.081***	0.096***	0.153***	0.081***
Vidzeme	0.175***	0.199***	0.178***	0.051**
Zemgale	0.138***	0.216***	0.115***	0.096***
Ekonomiskā situācija mājsaimniecībā pasliktinājusies	0.039***	0.050***	0.033**	0.043***
Ekonomiskā situācija mājsaimniecībā uzlabojusies	–0.099***	–0.141***	–0.091***	0.039*
Īpašumā vecs automobilis	–0.234***	–0.252***	–0.211***	–0.181***
Īpašumā jauns automobilis	–0.534***	–0.402***	–0.708***	–0.667***
Novērojumu skaits	7 541	1 789	2 920	2 832
R ² koriģētais	0.372	0.469	0.426	0.241
F-statistika	186.971	66.797	91.385	38.512

*, **, *** – koeficienta statistiskais nozīmīgums attiecīgi 10%, 5% un 1% līmenī.

LITERATŪRA

1. ATTANASIO, Orazio P., SZÉKELY, Miguel. *Household Saving in Developing Countries – Inequality, Demographics and All That: How Different are Latin America and South East Asia?* Inter-American Development Bank Working Paper, No. 427, July 2000/February 2001.
2. BÖRSCH-SUPAN, Axel. *International Comparison of Household Savings Behaviour: The German Savings Puzzle*. June 2002 [skatīts 2009. gada 23. jūlijā]. Pieejams: http://www.mea.uni-mannheim.de/publications/meadp_006-02.pdf.
3. GIBSON, John K., SCOBIE, Grant M. *Household Saving Behaviour in New Zealand: A Cohort Analysis*. Treasury Working Paper, No. 01/18, December 2001.
4. GUARIGLIA, Alessandra. *Understanding Saving Behaviour in the UK: Evidence from the BHPS*. Department of Economics, University of Essex, December 1998 [skatīts 2009. gada 23. jūlijā]. Pieejams: <http://www.essex.ac.uk/ilr/discussion/ILRdps26.pdf>.
5. ISHIKAWA, Tatsuya. *Has the Saving Behaviour of Japanese Households Changed? Distinguishing Facts from Fallacies*. National Life Finance Corporation's Monthly Report, May 2004 [skatīts 2009. gada 23. jūlijā]. Pieejams: <http://www.nli-research.co.jp/english/economics/2004/eco040616.pdf>.
6. KITAMURA, Yukinobu, TAKAYAMA, Noriyuki, ARITA, Fumiko. *Household Savings in Japan Revisited*. Conference on Savings, Pensions, and Portfolio Choice, Germany, April 6–9, 2000, September 2000 [skatīts 2009. gada 23. jūlijā]. Pieejams: <http://www.ier.hit-u.ac.jp/pie/Japanese/discussionpaper/dp2000/dp6/text.pdf>.
7. KULIKOV, Dmitry, PAABUT, Annika, STAEHR, Karsten. *A Microeconomic Analysis of Household Saving in Estonia: Income, Wealth and Financial Exposure*. Eesti Pank Working Paper, No. 8, May 2007.
8. LOUNDES, Joanne. *Household Saving Behaviour in Australia*. Melbourne Institute Working Paper, No. 17/99, June 1999.
9. LUDWIG, Alexander, SLØK, Torsten. *The Impact of Changes in Stock Prices and House Prices on Consumption in OECD Countries*. International Monetary Fund Working Paper, No. 02/1, January 2002 [skatīts 2009. gada 23. jūlijā]. Pieejams: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp0201.pdf>.
10. Mājsaimniecības budžets 2005. gadā. Rīga : Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, 2006.
11. MEĻIHOVS, Aleksejs, ZASOVA, Anna. *Latvijas dabiskā bezdarba un ražošanas jaudu izmantošanas līmeņa novērtējums*. Rīga : Latvijas Banka, 2009. Pētījums Nr. 2/2009.
12. MORENO-BADIA, Marialuz. *Who Saves in Ireland?: The Micro Evidence*. International Monetary Fund Working Paper, No. 06/131, May 2006.

13. OECD Economic Outlook, No. 82, December 2007.

14. SCHROOTEN, Mechthild, STEPHAN, Sabine. *Back on Track? Savings Puzzles in EU Accession Countries*. European Network of Economic Policy Research Institutes Working Paper, No. 23, October 2003.